

MOLNÁR GYÖRGY–KAPITÁNY ZSUZSA

Bizonytalanság és a jövedelmek újraelosztása iránti igény Magyarországon

---

A munkaerő-piaci helyzet, a képzettség, bizonyos családszerkezeti összefüggések és a jövedelmi mobilitás a legfontosabbak azok közül az objektív tényezők közül, amely a jövedelem-újraelosztás iránti igényt meghatározzák. A munkanélküliek és kvázi-munkanélküliek, az alacsony képzettségűek újraelosztás iránti igénye – jövedelmüktől függetlenül – magasabb az átlagnál, a vállalkozóké, vezető beosztásúaké alacsonyabb. A tartósan lefelé irányuló jövedelmi mobilitás növeli az újraelosztás iránti igényt, a tartósan felfelé irányuló azonban egyáltalán nem csökkenti, sőt, bizonyos esetekben szintén növeli. Ennek kapcsán vizsgáljuk a tényleges és a szubjektív mobilitás szisztematikus eltéréseinek okait. Az újraelosztáshoz való viszonyt nem annyira a tényleges anyagi helyzet, hanem az anyagi ranglétrán elfoglalt pozíció szubjektív megítélése befolyásolja. 2002-ben a magyar társadalom jelentős többsége a középnél lejjebb sorolta magát, ami az újraelosztás igen magas támogatottságának egyik magyarázata lehet. Az életükkel elégedetlenek az átlagnál sokkal inkább újraelosztás-pártiak. Minél bizonytalanabb valaki – és ez a bizonytalanság elsősorban a munkanélküliségtől való félelemben nyilvánul meg –, annál inkább pártolja az újraelosztást. A jelenleg és a jövővel kapcsolatban legbizonytalanabbak a leginkább családodottak, egyben a gazdagokkal szembeni ellenérzések is náluk a legerősebbek. A jövedelmi mobilitás érzékelése helyzetfüggő, különösen a biztonság hiánya befolyásolja. Gazdaságpolitikai következtetésünk az, hogy az újraelosztás iránti igény csökkentése elsősorban a munkaerő-piaci bizonytalanság csökkentésével és a képzettségi szint emelésével, nem pedig a jövedelmek közvetlen emelésével érhető el.*
Journal of Economic Literature (JEL) kód: D31, D63, D80, J62, I31, H50.

Cikkünk nem az újraelosztásról, nem is az újraelosztás magyarországi formáiról szól.¹ Tanulmányunkban a jövedelmek újraelosztásával kapcsolatos lakossági attitűdöket vizsgáljuk, és arra a kérdésre keressük a választ, hogy az újraelosztással kapcsolatos hozzá-

* A cikk a *Competitive pressure and its social consequences in EU member states and in associated countries* (COMPRESS HPSE-CT-2002-00149) EU kutatási program keretében készült angol nyelvű tanulmányon (Molnár–Kapitány [2006a]) alapszik. Az elemzésre kerülő 2000–2002. évi rotációs panel adatállományának előállításához az OTKA T 46360 számú kutatási támogatását vettük igénybe.

Munkánk során sok segítséget kaptunk Halpern Lászlótól és Kőrösi Gábortól, amit ezúton köszönünk meg. Hálásak vagyunk Andrew Oswald, Claudia Senik, Manuela Stanculescu és Tine Stanovnik értékes kommentárjaiért. Szeretnénk köszönetet mondani Keszthelyiné Rédei Máriának, Salamin Juditnak és Jarabek Zsuzsának, a KSH munkatársainak, akiknek aktív közreműködése nélkül a cikkben felhasznált adatbázis nem tudtuk volna előállítani. Nagyon hasznosak voltak számunkra a cikket véleményező ismeretlen lektor észrevételei és kérdései. Igényes kritikáját ezúton is köszönjük.

¹ Az adminisztratív jellegű újraelosztás, az úgynevezett paternalista ellátás a redistributív vagy hi-

állás milyen kapcsolatban áll azokkal a közgazdasági változókkal, amelyek alapvetően meghatározzák a háztartások és az egyes személyek tág értelemben vett fogyasztói magatartását és fogyasztói döntéseit.

Bizonyított, hogy a relatív jövedelmi helyzet és a jövedelmi egyenlőtlenségek nagyságának és dinamikájának érzékelése erőteljesen befolyásolja az újraelosztás iránti igényt.² Az is bizonyított, hogy az újraelosztáshoz való hozzáállás számos fontos fogyasztói döntéssel áll kapcsolatban, befolyásolja a munkaerő-piaci viselkedést és a kockázatvállalási hajlandóságot. A kutatást előkészítő elemzéseink során az is világossá vált számunkra, hogy a jövedelmek újraelosztásával kapcsolatos hozzáállás vizsgálata nem végezhető el a témánkkal szorosan összefüggő, a bizonytalansággal kapcsolatos magatartás vizsgálata nélkül.³ A bizonytalansággal, így a kockázatvállalással kapcsolatos (negatív) hozzáállás ugyanis elsősorban a munkanélküliségtől való félelemben nyilvánul meg. A leginkább bizonytalanok egyben a legcsalódottabbak és letehetetlenebbek, ugyanakkor a gazdagokkal és az egyenlőtlenségek növekedésével kapcsolatos ellenérzések is náluk a legerősebbek. Ők azok, akik még a gyermekeik sorsának jobbrafordulását is az államtól várják, és így az átlagnál sokkal inkább újraelosztás-pártiak.

Az elégedettség⁴ és a relatív mobilitás is szoros kapcsolatban áll az újraelosztási attitűddel, az életükkel elégedetlenek és az immobilak az átlagnál sokkal inkább újraelosztás-pártiak.⁵ Tanulmányunkban ezért elsősorban a relatív jövedelmi mobilitás objektív és szubjektív mutatóinak az újraelosztás iránti igényre gyakorolt hatását elemezzük a 2000 és 2002 közötti időszakban, amikor rendkívül magas volt a reáljövedelmek növekedési üteme.

Az újraelosztási attitűd méréséhez használt kérdőívünk megegyezik az elégedettségre és ennek egyik legjobb közelítő változójára (proxyjára), az úgynevezett szubjektív jólétre vonatkozó kérdőívünkkel. A KSH 2002. évi háztartási költségvetési felvételéhez csa-

---

ánygazdaságnak nevezett tervszerű gazdálkodásban a rendszer lényegi tulajdonsága volt (lásd *Kornai* [1993]). Az empirikus kutatások eredményei azonban azt jelzik, hogy az egyes fogyasztó még a mai piacgazdaságban is úgy érzi, hogy csak szenvedő alanya az állam által képviselt újraelosztásnak, az újraelosztás rendszerének alakításában alig van aktív szerepe. Kutatásunkban ezt a látszólagos paradoxont próbáltuk megérteni, és cikkünkkel e paradoxon feloldásához szolgáltunk szerény adalékkal. Az „újraelosztó állam *versus* öngondoskodó polgár” vitáról, valamint az 1990 és 1998 között publikált, újraelosztással kapcsolatos kutatási eredményekről részletes összefoglalást ad *Róbert-Nagy* [1998] tanulmánya.

² A teljesség igénye nélkül lásd *Alesina és szerzőtársai* [2004], *Alesina–Angeletos* [2005], *Alesina–La Ferrara* [2005], *Alesina–Fuchs–Schundeln* [2005], *Tos–Mohler–Malnar* [1999], *Milanovic* [2000], *Cusack és szerzőtársai* [2005], *Fong* [2001, 2005], *Fong és szerzőtársai* [2005], *Luttmer* [2001], [2005], *Lübker* [2006], *Ohtake–Tomioka* [2004], *Rehm* [2005].

³ Az állam feladataival és a lakosság ezzel kapcsolatos hozzáállásával és preferenciáival foglalkozó publikációiban *Ferge Zsuzsa* a lakosság igényeinek értelmezésekor a szabadság és a biztonság fogalmakat használja (lásd *Ferge* [1994]). A két fogalom összefüggése a gazdaság és társadalom makro- és mikrojelenségei közötti kapcsolatra utal, és azt jelképezi, hogy a szerző szerint a politikai és gazdasági átalakulás során az emberek politikai és gazdasági szabadságot nyertek, de biztonságot veszítettek. A volt szocialista országokat nemzetközi összehasonlításban vizsgálva, *Ferge* állítása az, hogy a magyar társadalom más országokhoz képest relatíve kevesebb szabadságot nyert, miközben legalább annyi biztonságot veszített, mint más volt szocialista országok lakosai.

⁴ *Andorka Rudolf* már az 1990-es évek elejétől rendszeresen vizsgálta az elégedettség egyéni szintű változóit Magyarországon (lásd *Andorka* [1999]). Az elégedettséget vizsgáló hazai szakirodalomban a módszertanilag is igényes közgazdasági elemzések elterjedését és kiszélesedését elsősorban a háztartási paneladatállományok hiánya gátolja. A létező háztartási adatbázisokon végzett elemzések egybehangzón állítják, hogy a szubjektív jólét szintje Magyarországon lényegesen alacsonyabb, mint Nyugat-Európában. Erről és a magyar kutatásokról tágabban lásd *Lelkes* [2003], [2006a], [2006b], *Spéder–Habich–Kapitány* [2002], *Spéder–Kapitány* [2002], *Sági* [1999], [2000], [2002], [2006], *Róbert* [1999], [2000]. A mobilitás, a bizonytalanság és a szubjektív jólét (elégedettség) kapcsolatáról lásd *Molnár–Kapitány* [2006b].

⁵ Lásd *Alesina–La Ferrara* [2001], [2005].

tolt kiegészítő kérdőívnek a – cikkünk szempontjából – legfontosabb kérdéseire kapott válaszok megoszlását a *Függelékben* közöljük.

Kutatásunk – eszközeit tekintve – az úgynevezett boldogságtudományok (*happiness research*) körébe tartozik, és arra tesz kísérletet, hogy a háztartások preferenciáinak vizsgálatához az őket jellemző objektív változók mellett szubjektív változókat is felhasználjon, valamint szigorú ökonometriai módszerek alkalmazásával modellezze az újraelosztási attitűd formálódását. A szubjektív jóllét irodalmához hasonlóan, kutatásunk során azt szeretnénk igazolni, hogy a bizonytalanságból adódóan az alapvető közgazdasági mutatók (jövedelem, munkaerő-piaci státus) szubjektív érzékelése és a statisztikai adatok által kimutatott objektív tendenciák között szignifikáns eltérés mutatkozik, amely eltérés az időben előre haladva sem csökken, és ez az észlelésbeli eltérés erős kapcsolatban áll az újraelosztás iránti igénnyel.

Cikkünkben a kapcsolódó magyar és nemzetközi irodalom ismertetése után először az adatállományt mutatjuk be. A későbbi eredmények jobb megértéséhez szükséges lehet a háztartási jövedelem és jövedelemeloszlás dinamikájának ismerete, de ebben a munkánkban ezt nem elemezzük, hiszen erről részletesen írtunk előző tanulmányunkban (lásd *Molnár–Kapitány* [2006b]). Először ismertetjük a gazdagok jövedelmének korlátozásával, illetve a szegények állami támogatásával kapcsolatos kérdésekre adott válaszok megoszlását, valamint a szubjektív és a relatív jövedelmi mobilitási mutatók definícióját és megoszlását. Ezek után az újraelosztás iránti igényt befolyásoló, illetve azzal szorosan összefüggő tényezők hatását kutatjuk rendezett logit modellek alkalmazásával. Első modellünk segítségével az újraelosztás iránti igény legfontosabb objektív változóit vizsgáljuk. A második modellben a szubjektív mobilitásnak és számos más szubjektív változónak az újraelosztás iránti igényre gyakorolt hatását elemezzük. Harmadik, kisebb modellünk a szubjektív és a tényleges relatív mobilitás között fennálló tartós különbségre próbál magyarázatot adni. Tanulmányunkat a legfontosabb eredmények és következtetések összefoglalásával zárjuk. Mint említettük, a *Függelék* tartalmazza a KSH 2002. évi háztartási költségvetési felvételéhez csatolt kiegészítő kérdőív témánk szempontjából fontos válaszainak megoszlását.

Az állami szerepvállalással kapcsolatos lakossági attitűdök vizsgálatáról

Empirikus kutatásunk megtervezésekor számos színvonalas vizsgálat állt forrásként rendelkezésünkre, amely vizsgálatok szerint a magyar lakosság erősen egyenlőségpárti, igényli az állami beavatkozást, igényli a jövedelmek újraelosztását, elsősorban a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentése érdekében.

A Kornai János és Tóth István György által irányított, Az állam és polgárai című kétrészes kutatás, valamint az ehhez kapcsolódó lakossági felmérés 1996 és 1999 között zajlott le. A kutatás első fázisában a kutatás irányítója Csontos László volt (lásd *Csontos* [1995]), aki már 1995-ben felhívta a figyelmet az államháztartási reformokkal szembeni folyamatos társadalmi és politikai ellenállás mélyebb okaira. A Csontos által leírt, napjainkban is jól ismert konfliktusok elemzése világossá tette, hogy míg a reformok által érdekeiben sértett társadalmi csoportok reformokkal kapcsolatos elégedetlensége egyáltalán nem meglepő, az már igazán paradox jelenség, hogy sokszor azok is elutasítják a reformokat, akik a haszonélvezői lehetnének. *Csontos* [1995] ezt a paradoxont egyrészt az állampolgárok fiskális illúzióira, másrészt a *status quo*-val összefüggő döntésméleti anomáliákra vezette vissza. A cikk számunkra legfontosabb megállapítása az, hogy e döntésméleti anomáliák közös gyökere a bizonytalanságban, a döntéshozók veszteségkerülő magatartásában keresendő.

Az állam és polgárai című kutatás legfontosabb eredményeit a *Csontos–Kornai–Tóth* [1996], [1998], valamint a *Csontos–Tóth* [1998] tanulmányokban olvashatjuk. A többlépcsős kutatás abból a hipotézisegyüttesből indult ki, hogy a magyar szavazópolgárok jelentős részének hiányosak az ismeretei az állam által kirótt adók és járulékok nagyságáról, és az állampolgárok nincsenek pontosan tisztában az egyes állami programok valódi költségeivel sem. A reformok azért ütköznek az állampolgárok részéről komoly ellenállásba, mert egy részük csak lényegesen nagyobb kompenzáció fejében hajlandó megválni azoktól a „szerzett” jogoktól és juttatásoktól, mint amennyit hasonló minőségű szolgáltatásokért önszántából fizetne. Fiskális illúzióknak nevezték azt a jelenséget, amely szerint a szavazópolgárok torzítottan észlelik, és többnyire szisztematikusan alábecsülik a költségvetésből finanszírozott közjavak és állami programok adóárát és adóterhét. A kutatás bizonyította, hogy a szavazópolgárok fiskális percepcióját egyértelműen befolyásolják azok a döntési anomáliák, amelyeket „veszteséggel szembeni ellenérzés” (*loss aversion*) néven ismerünk a döntéselméletről. A kutatás azt is kimutatta, hogy ha csökkenő mértékben is, de hasonlóan a többi posztzocialista országhoz, a lakosság Magyarországon is meglehetősen erősen igényli az állami gondoskodást.

Az állam és polgárai című kutatás során használt logisztikus regressziós modellek eredményei a későbbiekben igen érdekes időbeli összehasonlításokra adnak módot. A családi támogatások növelésének igényét mindenekelőtt a jövedelem, a gyermekszám és az életkor határozta meg. A jövedelem és az iskolai végzettség hatott (fordított irányban) legerőteljesebben a munkanélküli-segélyek növelésének támogatottságára. Az inaktivitás ténye jelentősen növelte annak valószínűségét, hogy a megkérdezett a munkanélküli-segélyekre költött összegek növelését tartotta szükségesnek. Minél kockázatkedvelőbb volt valaki, annál kevésbé támogatta a munkanélküli-segélyekre költött összegek növelését. Minél magasabb az iskolai végzettség, annál nagyobb valószínűséggel állt a rangsorban elől az egészségügyi, kulturális és egyéb társadalompolitikai juttatások emelése.

A Tárki kutatói az állam szerepvállalásával kapcsolatos lakossági vélemények későbbi vizsgálata során a korábbi kutatásokkal teljes mértékben összhangban lévő eredményeket kaptak (lásd *Szívós–Tóth* [2004]). Adataik szerint a lakosság még 2003-ban is erőteljesen egyenlőségpárti, és nagymértékben igényli az állami beavatkozást a jövedelmi egyenlőtlenségek mérséklése érdekében. A megkérdezettek elsöprő többsége (91 százaléka) választotta azt, hogy a jövedelmi különbségek túl nagyok, és közel ennyien (80 százalék) gondolták úgy, hogy az állam feladata a magas és alacsony jövedelműek közötti jövedelmi különbségek csökkentése. Ez az egyenlőségpárti beállítódás a kilencvenes évek közepe óta erősödött meg a magyar társadalomban, és szintje azóta is stabilan magas. Minél alacsonyabb valakinek az iskolai végzettsége, jövedelme, és minél inkább kiszorult a munkaerőpiacról, annál nagyobb a valószínűsége, hogy erőteljes állami beavatkozást sürget az egyenlőtlenségek mérséklésére.

Tóth [2003], [2006] a jövedelemegyenlőtlenségi mértékek lakossági érzékelésének dinamikáját vizsgálva szintén megállapította, hogy Magyarországon az emberek abszolút többsége úgy gondolja, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek túl nagyok. Eközben a szegénységgel és a jövedelemeloszlással foglalkozó tanulmányok ezt a percepciót nem igazolják, az objektív adatok mást mutatnak (lásd például *Kapitány–Molnár* [2004] eredményeit is). *Tóth* [2003] e paradox jelenség feloldására hipotéziseket fogalmaz meg, amelyek közül – a további elemzések szempontjából – a következők a legfontosabbak.

– Az egyenlőtlenségek a kilencvenes évek második felében nem nőttek jelentős mértékben, de megváltoztak a lakosság referenciacsoportjai, és a megfigyelt percepciók különbségek ennek tudhatók be.

– Az egyenlőtlenségek a kilencvenes évek második felében nem nőttek jelentős mér-

tékben, a lakosság referenciacsoportjai sem változtak meg jelentősen, viszont az egyes személyek relatív pozíciói változtak a jövedelemeloszláson belül.

Tóth [2003] az utóbbi hipotézis magyarázatoként megemlíti, hogy a kilencvenes évek paneladatbázisaival végzett számítások erőteljes jövedelmi mobilitást regisztráltak a kilencvenes évek első felében, míg az évtized második felében a jövedelmi mobilitás csökkent. Lehetséges tehát, hogy a nem változó makroegyenlőtlenségek ellenére, az intenzív „felemelkedés-lecsúszás” folyamatokból a lakosság inkább csak a felfelé elmozdulásokat regisztrálja, figyelmen kívül hagyja a lefelé mozgásokat, és így az egyenlőtlenségek növekedését érzékeli.

Az újraelosztás iránti igény legfontosabb magyarázó változói az irodalomban

Keveset tudunk arról Magyarországon, hogy a lakosság milyen módon is érzékeli a jövedelem, a vagyon és más javak egyenlőtlenségét országban belül és kívül, valamint arról, hogy a választópolgárok ezeknek a javaknak az újraelosztásával kapcsolatban milyen politikai megoldásokat, intézményeket és újraelosztási mechanizmusokat választanának. Cikkünkben ezért elsősorban arra próbálunk törekedni, hogy kapcsolatot találjunk a vizsgált időperiódusban kialakult fogyasztói pozíciók (jövedelmi, kiadási, munkaerő-piaci, családi), a fogyasztói helyzetek (bizonytalanság, munkanélküliség, növekvő egyenlőtlenség, csökkenő mobilitás) és az újraelosztás iránti igény között. Hipotézisünk az, hogy az újraelosztás iránti igényt – az adott gazdasági és politikai intézményi rendszer és az objektív közgazdasági változók mellett – nagymértékben meghatározza az a szubjektív gazdasági és társadalmi helyzetértékelés és a környezettel kapcsolatos értékítélet-együttes, amely az egyes fogyasztókat és háztartásokat jellemzi.

Bizonyított, hogy a versenyhelyzetben kialakult *igazságossággal kapcsolatos vélekedések* erős hatást gyakorolnak az újraelosztással kapcsolatos véleményekre (lásd *Alesina-Angeletos* [2005]). Ha egy társadalom tagjai mindennapos tapasztalataik alapján úgy gondolják, hogy a szerencse, a származás, a kapcsolatok és a korrupció határozza meg az emberek jólétét, akkor ez a társadalom nagy valószínűséggel az intenzív újraelosztást és a magas adókat támogatja majd.

Természetesen, az újraelosztás iránti igény aggregált makromutatója *gazdasági rendszerenként*, de régióként és országonként is jelentősen változhat (lásd *Lübker* [2006], *Rehm* [2005], *Cusack és szerzőtársai* [2005]). Számos tanulmány foglalkozik ezért az 1990. évi német újraegyesítés esetével (lásd például *Alesina-Fuchs-Schundeln* [2005], *Frijters és szerzőtársai* [2004]). Alesina és Fuchs-Schundeln a különböző gazdasági rendszerek hatását elemezve az újraelosztás iránti igény kialakulása szempontjából kimutatta, hogy a keletnémet polgárok, akik hozzászórtak a széles körű és adminisztratív újraelosztáshoz és az igen erős és állandó állami beavatkozáshoz, sokkal inkább újraelosztáspártiak, mint a nyugatnémetek. Ez a hatás különösen erős az idősebb korosztály körében, akik hosszabb ideig éltek a szocialista érában, és abban az újraelosztó rendszerben szocializálódtak. Az elemzések szerint a nyugat-európai országokban az újraelosztással kapcsolatos egyéni rangsort elsősorban és nagymértékben a *munkaerő-piaci státus, az egyéni munkavégzési képességek és a specifikus szakképzettség* határozza meg, míg a gazdasági rendszerben végbemenő strukturális változások és a nemzetközi versenyhelyzet kevésbé befolyásoló tényező.

Clark és szerzőtársai [2004] határozottan elvetik azt a hipotézist, hogy az emberek azonos módon transzformálják jövedelmi és vagyoni helyzetüket egyfajta szubjektív jóléti változóba. Hasonlóan mi is határozottan elvetjük azt a hipotézist, hogy az emberek újraelosztással kapcsolatos beállítódását a jövedelemtől vagy a kortól függően lehetne

meghatározni. Az azonban feltételezhető, hogy az *érezelt relatív jövedelmi pozíció* erősen korrelál az újraelosztás iránti igénnyel. Hipotézisünk megegyezik *Rehm* [2005] hipotézisével, aki feltételezi, hogy a jövedelemtől és a kortól eltekintve, két alapvető tényezőt kell figyelembe vennünk az újraelosztással kapcsolatos preferenciák elemzésekor: az emberek vagy azért támogatják az újraelosztást, mert úgy gondolják, hogy hátrányos helyzetben vannak, vagy azért, mert az újraelosztás egyfajta eszköz arra, hogy elkerüljék a jövedelmi kockázatokat, és biztosítsák magukat a váratlan jövedelemsokkokkal és a jövedelmi bizonytalansággal szemben.

Az irodalomban bizonyított, hogy a *mobilitás* hatása az újraelosztási igényre attól függ, hogy az egyes emberek hogyan érzékelik azt, és a társadalmi igazságosság szempontjából hogyan reagálnak a „felfelé kapaszkodás *versus* lefelé csúszás” folyamatokra. Különösen erős kapcsolat van az újraelosztási igény, valamint a *jövedelmi és társadalmi mobilitás* elterjedtsége, gyakorisága és időbeli dinamikája között (lásd *Alesina–Angeletos* [2005], *Fong* [2005], *Fong és szerzőtársai* [2005]). A másik oldalról közelítve, ez azt jelenti, hogy azok az emberek, akik az átmenet időszakában azt tapasztalják, hogy a társadalom viszonylag immobil, és ráadásul azt gondolják, hogy a felfelé mobilitás az igazságosság és méltányosság szemszögéből nézve erősen megkérdőjelezhető, a mobilitást nem tekintik egy lehetséges eszköznek az újkori újraelosztás megoldására, hanem sokkal inkább a közvetlenül ható és gyors elosztási politikát támogatják. Ráadásul, mint szintén ismert az irodalomból, az újraelosztás iránti igény erős és negatív kapcsolatban van a *várható jövedelmekkel és azok dinamikájával*, ami a jövőben megoszthatja és elválaszthatja egymástól még az átmenet eddigi győzteseit is (lásd *Ravallion–Lokshin* [2000], *Alesina–La Ferrara* [2001], [2005]).

Felhasználva az irodalomban található elméleti eredményeket is, kutatásunk során az úgynevezett társadalmi felemelkedés hipotézisének (*prospect of upward mobility, POUM-hypothesis*) megfelelő elemzéseket is elvégeztük (lásd *Benabou–Ok* [2001]). Kihhasználva adatbázisunk paneljellegét, elemzésünkben a *rövid távú mobilitási* hatásokat vizsgáljuk. Kimutatjuk, hogy nem az abszolút, hanem a *relatív mobilitás* az, ami elsősorban meghatározza az újraelosztással kapcsolatos igényt. Ugyanakkor azt is kimutatjuk, hogy mind az objektív, mind a szubjektív mobilitás szignifikáns és egymástól részben független kapcsolatban van az újraelosztás iránti igénnyel. A *társadalmi felemelkedés hipotézise* szerint ugyanis azok az emberek, akik jelenleg még szegények, szintén ellenezhetik az újraelosztást, mivel azt remélik, hogy a jövőben vagy ők, vagy gyermekeik meggazdagodnak. Analóg módon, a gazdagok sem feltétlenül ellenzik az újraelosztást, ha számítanak arra, hogy jövőbeli jövedelmük és vagyonuk csökkeni fog. Ez a hatás különösen erős lehet az átmeneti gazdaságokban.

Kevés olyan longitudinális vizsgálatot ismerünk az irodalomban, amely részletes információval szolgálna a háztartásoknak mind a jövedelméről, mind pedig a kiadásairól. Meglepő módon többnyire a kelet-európai átmeneti gazdaságokban találunk ilyen adatbázisokat, ilyen például az igényesen felépített, folyamatosan karbantartott és számos nyugati kutató által is használt orosz longitudinális adatbázis vagy a háztartási költségvetési felvételből előállított rotációs panelünk adatbázisa is. Ismert tény, hogy a háztartások kiadásainak egy nem (vagy csak nehezen) meghatározható hányadát a nem bevallott, illegális jövedelmek fedezik, tehát a jövedelmek egy bizonyos százaléka nem jelenik meg a felmérés adataiban. A jövedelemnek ez a nem hivatalos része azonban megjelenhet a bevallott kiadásokban. Elemzésünkben kimutatjuk, hogy esetünkben a kiadás sokkal jobb közelítő változója (proxyja) a folyó jövedelemnek, mint maga a bevallott jövedelem.

Alesina–La Ferrara [2005] elsőként számoltak ki jövedelemmobilitási indexeket abból a célból, hogy a társadalmi felemelkedés hipotézisét ellenőrizzék. Elemzésük során ne-

gativ kapcsolatot találtak a *regionális mobilitás* és az újraelosztás iránti igény között. Ravallion–Lokshin [2000] elemzései arra is rámutattak, hogy még azok is, akik viszonylag gazdagok, hajlanak arra, hogy pártolják az újraelosztást, ha azt feltételezik, hogy a jövedelmük és vagyonuk csökkenni fog a jövőben. A *várható jövedelem és a társadalmi mobilitás* szoros kapcsolatban van az újraelosztás iránti igénnyel. Vizsgálatunkban nem szerepel várható jövedelmi változó, ezt a változót a várható jövedelem mobilitási változókkal helyettesítettük.

Szintén Alesina–La Ferrara [2005], valamint Ravallion–Lokshin [2000] mutatta ki, hogy a *mobilitás időbeli alakulása* igen fontos változó a jövedelmek újraelosztása iránti igény kialakulásában. Modelljeinkben mi mindkét (*objektív, szubjektív*) típusú mobilitásváltozó hatását elemezzük. A vizsgálati időszak (2000–2002) különösen megfelelő az ilyen típusú elemzések elvégzésére, hiszen ebben az időszakban jelentős változások zajlottak le mind a háztartások jövedelmében, mind kiadásában. A háztartások reáljövedelme és reálkiadása jelentősen csökkent 1989 és 1997 között, a jövedelmek növekedése csak 1997 után indult el, és különösen gyors volt 2000 és 2002 között, amikor a reálérték növekedése meghaladta a 20 százalékot.

Az irodalomból ismert tény, hogy a *jövedelmi egyenlőtlenség növekedése* negatív hatást fejthet ki a szubjektív jóllétre (lásd Alesina–di Tella–MacCulloch [2004]), mivel az emberek a növekvő egyenlőtlenséget növekvő jövedelmi kockázatként érzékelik, és hogy elkerüljék a növekvő kockázatot, növelik az újraelosztással kapcsolatos igényüket. Ohtake–Tomioka [2004] szintén egy olyan kikérdezésről számolt be, amelyben a válaszadók többsége úgy érzékelte, hogy a megkérdezés előtti években általában növekedtek az egyenlőtlenségek. A válaszadók a növekvő egyenlőtlenséget a jövedelemmel kapcsolatos kockázatként magyarázták, és az újraelosztás iránti igényük azért növekedett, hogy felkészüljenek az új és bizonytalanabb helyzet elviselésére.

Korábbi kutatásainkban (lásd Kapitány–Molnár [2002], [2005]) részletesen kimutattuk, hogy Magyarországon az egyenlőtlenségek növekedése enyhe volt az 1990-es évek végén, vagy legalábbis átlagos szinten mozgott – mind az előbbi és későbbi időszakok egyenlőtlenségnövekedésével, mind a többi kelet-európai ország egyenlőtlenségeivel összehasonlítva ugyanabban az időszakban. Ennek ellenére, a mintánkban szereplő válaszadók többsége úgy érzékelte, hogy az 1990-es évek közepétől a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek jelentősen növekedtek Magyarországon.

Sajnálatos módon sem a háztartási költségvetési felvétel, sem kiegészítő kérdőívünk nem tartalmaz kérdést abból a célból, hogy lehetővé váljon közvetlenül mérni a *kockázattal szembeni ellenérzés* mértékét Magyarországon, ezért erre a célra közelítő változót használtunk. Az általunk használt proxyk a következők: *a munka elvesztésével kapcsolatos aggodalmak, a jövőbeli munkaerő-piaci és anyagi helyzetre vonatkozó várakozások*.

Az irodalomban fellelhető számos eredménytől eltérően nem tudunk közvetlen kapcsolatot kimutatni az *életkor* és az újraelosztás iránti igény között. Fontos szerepe van azonban az életkornak a relatív mobilitás percepciója során. A közvetlenül nyugdíj előtt álló korosztályok alábecslik az elmúlt időszak jövedelmi mobilitását mind a náluk fiatalabbakhoz, mind pedig az idősebbekhez képest.

Az irodalom nem egységes a *nők* újraelosztáshoz való hozzáállásának megítélésében. Ohtake–Tomioka [2004] azt találta, hogy a nők kevésbé hívei az újraelosztásnak, mint a férfiak. Más kutatások szerint a nők inkább hívei az újraelosztásnak (lásd Alesina–La Ferrara [2005] eredményét az Egyesült Államokra, Ravallion–Lokshin [2000] eredményét Oroszországra). Alesina és La Ferrara szerint a nők inkább pártolják az újraelosztást, valószínűleg azért, mert a nemek közötti egyenlő esélyek hiányát érzékelik.

Számos cikk foglalkozik az irodalomban az újraelosztás iránti igényt formáló és determináló olyan környezeti és intézményi hatásokkal, mint a referenciacsoportok vagy a

család, a munkahely és az állami intézmények hatásai. Az egyéni élet környezetét kialakító adottságok (családi életforma, családszerkezet, iskolák, munkahelyek és egyéb intézmények) rövid idő alatt és igen mélyrehatóan változtak meg a rendszerváltozás folyamán a kelet-európai átmeneti országokban. Hipotézisünk az, hogy ezeknek a változásoknak erős hatása lehet az egyének döntéseire és preferenciáira, így joggal merülhet fel a kérdés, hogy van-e kapcsolat a családszerkezet és a szubjektív jóllét, valamint a családszerkezet és az újraelosztás iránti igény között (lásd *Spéder–Kapitány* [2002], valamint *Spéder* [2005] részben azonos kérdésfeltevését). A mi számításaink semmilyen közvetlen kapcsolatot nem mutatnak a nem és az újraelosztáshoz való viszony között.

Az irodalomban igen kevesen foglalkoznak a *nemek és a családszerkezet* együttes hatásával az újraelosztási igény kialakulására. *Oswald–Powdthavee* [2006] kimutatta, hogy a lányos szülők Nagy-Britanniában nagyobb valószínűséggel szavaznak a baloldalra, mint a többiek. Ez azt jelentheti, hogy esetünkben is a gyermekek neve, illetve az azonos nemű több gyermek jelenléte a családban hatással lehet a szülők újraelosztással kapcsolatos véleményére.

Az empirikus elemzés során valamennyi itt felsorolt változó szerepét gondosan megvizsgáljuk. Ennek során számos esetben azonosíthatjuk az irodalomból ismert szokásos hatásmechanizmusokat, de meglepő eltéréseket, új elemeket is találunk.

Az adatokról⁶

A magyar háztartási költségvetési felvételt a KSH 1993 óta évente állítja elő, és a belőle készült összefoglaló táblázatokat 2000-ig a Családi költségvetés, 2001 óta pedig a Háztartás-statisztikai évkönyv című kiadványában publikálja.

A háztartási költségvetési felvétel keretében évenként mintegy tízezer háztartás szolgáltat adatokat, többek között a háztartás aktivitására, tagjainak iskolai végzettségére, a háztartás jövedelmére és kiadásaira vonatkozóan. A KSH mintavételi eljárásából adódóan elvileg minden háztartás három évig marad a mintában. Ebből az következik, hogy a mintából bármelyik három évre vonatkozóan előállítható egy, a teljes minta harmadát kitevő rotációs panel. A rotációs elnevezés abból ered, hogy minden évben a minta harmada kikerül a mintavételből. A rotációs panelek általában 1700–2000 háztartást tartalmaznak, 4300–4900 személlyel. Az ismétlődő lekérdezések nagymértékű megtagadása miatt a panelek mérete jóval kisebb az elméleti egyharmados értéknél, negyede/hatoda a mintának. A magyar háztartási költségvetési felvételekből nyerhető panelekkel a KSH nem foglalkozott, azokat mi állítottuk elő. Korábbi kutatásainkban már felhasználtuk az 1993 és 2001 közötti időszak egyes periódusaira vonatkozó rotációs paneljeinket, ebben a tanulmányban a 2000–2002 éves rotációs panelt használjuk.

A mintavételi eljárás 3 éves rotációs ciklusából következően a háztartási költségvetési felvételtől 3 évesnél hosszabb panel nem állítható elő. Ennek – és a később említendő hiányosságoknak – ellenére a rotációs panel jelentőségét az adja, hogy a Tárki háztartáspanel-vizsgálatának 1997-es befejezése óta nincs más magyar háztartáspanel. (Az EU SILC-projekt keretében zajló változó életkörülmények-adatfelvétel – amely 4 éves panel lesz – első hulláma 2005-ben valósult meg.)

A háztartási költségvetési felvétel 2002-re vonatkozó éves adatfelvétele során (ami 2003 márciusában zajlott le) a mintában harmadik éve részt vevő háztartások felnőtt tagjaitól egy szubjektív kérdéseket tartalmazó kiegészítő kérdőívet is lekérdeztünk. Erre a kiegészítő kérdőívre 1903 háztartás összesen 3540 tagja válaszolt. Az adatfelvétel módszeréből következően képet alkothattunk tehát a 2000 és 2002 közötti objektív háztartás-gazdasági folyamatokról, másrészt ezeknek a folyamatoknak az érzékeléséről.

⁶ Az adatokról szóló rész majdnem szó szerint megegyezik a *Molnár–Kapitány* [2006b] cikk megfelelő részével, mivel mindkét szer ugyanazt az adatállományt használtuk. Ugyanakkor szükségesnek láttuk, hogy a felhasznált adatokkal kapcsolatos legfontosabb tájékoztatás érdekében ne kelljen egy más témával foglalkozó cikket előkeresni. Az adatállománnyal kapcsolatos további részletekről lásd *Molnár* [2005].

A háztartási költségvetési felvétel mintáiban – következésképpen a rotációs panelekben is – a nagyobb városok népessége, az aktív népesség és a magasan kvalifikáltak alulreprezentáltak. A minta reprezentativitásának helyreállítása érdekében súlyozást alkalmaztunk. Az eredmények korrekt értelmezése érdekében figyelembe kell azonban vennünk, hogy a mintából a legszegényebbek (hajléktalanok, funkcionálisan írástudatlanok), valamint válasszemetagadás miatt a leggazdagabbak hiányoznak. Ezt a hiányt természetesen semmilyen súlyozás nem tudja pótolni.

A háztartási költségvetési felvétel egyénenként kérdezi a személyes alapadatokat (kor, iskolai végzettség stb.) és a személyi szinten keletkező jövedelmeket, minden más adatot (fogyasztás, lakás, csak a háztartás szintjén értelmezhető jövedelmek stb.) háztartási szinten ismerünk. A szubjektív kérdések egyéni szintűek. Ez alól egyedül a szubjektív mobilitásra vonatkozó kérdés jelent kivételt, amelyet a háztartási költségvetési felvétel alapkérdőíve tartalmaz. Erre vagy az a személy válaszolt, aki a többi háztartási szintű kérdésre, vagy „kollektív” választ tartalmaz.

Amikor a háztartások kiadásairól frünk, akkor a tartós fogyasztási cikkeket is tartalmazó kiadások egy fogyasztási egységre jutó értékéről van szó. Az egy fogyasztási egységre jutó kiadás kiszámításakor a háztartás létszámát az úgynevezett eredeti OECD-ekvivalenciaskála alkalmazásával korrigáljuk: a háztartás első felnőtt tagjának 1, minden további felnőttnek 0,7 a súlya, a 15 évesnél fiatalabb gyermekek súlya pedig 0,5. A jövedelmi mobilitás mérőszámainak képzése során is az – egy fogyasztási egységre jutó kiadással analóg módon előállított – úgynevezett ekvivalens háztartási jövedelemből indultunk ki.

Leíró statisztikák

Kiegészítő kérdőívünkben a jövedelmek újraelosztásához való viszonyt illetően két kérdést tettünk fel (az alapmegoszlásokat lásd a *Függelék F1. és F2. táblázataiban*).

1. *Egyetért-e azzal, hogy az államnak korlátoznia kellene a gazdagok jövedelmét?*

2. *Egyetért-e azzal, hogy az államnak nagyobb jövedelmet kellene a szegényeknek juttatnia?*

Mindkét kérdés esetében négy lehetőség közül lehetett választani: *alapvetően nem ért egyet, inkább nem ért egyet, inkább egyetért, alapvetően egyetért*. A további elemzés során ezt a négy választ esetenként összevonjuk az *egyetért*, illetve *nem ért egyet* kategóriákba.

A pontos értelmezés érdekében meg kell jegyeznünk, hogy az 1. kérdés nem csak az újraelosztás iránti igényről szól. Minden bizonnyal vannak olyanok, akik a gazdagok jövedelmének korlátozását nem feltétlenül jövedelmük egy részének (például adók révén történő) újraelosztásával, hanem az állami (ezen belül esetleg jogi) beavatkozás más eszközeivel látják megoldandónak. A kérdésre adott pozitív válasz tükrözhet egyfajta, a gazdagok iránti körvonalazatlan ellenszenvet is. (A problémakört illetően lásd *Rehm* [2005] 7. o.)

Az 1. kérdésre adott érvényes válaszoknak mintegy 80, a 2. kérdésre adottaknak pedig 90 százaléka volt teljesen vagy részben egyetértő. A mindkét kérdésre választ adók több mint háromnegyede mindkét állítással egyetértett (lásd az *1. táblázatot*). Ők kisebb vagy nagyobb mértékben, de hívei a jövedelmek újraelosztásának. 6 százalék azok aránya, akik egyik válaszlehetőséggel sem értettek egyet, ők tehát az újraelosztás ellenzői. Ezeket az eredményeket összevetve a *European Social Survey* nyugat-európai országokra vonatkozó adataival, illetve az újraelosztás iránti igényt vizsgáló más kutatásokkal, azt láthatjuk, hogy az újraelosztás híveinek aránya Magyarországon és a többi kelet-európai volt szocialista országban – közel másfél évtizeddel a rendszerváltás után – meglepően magas (lásd *Rehm* [2005] 6. o., *Lübker* [2006] 35. o.). Ugyanakkor speciálisan a gazdagok jövedelmének korlátozását illetően a Magyarországon mért értékek még a többi poszt-szocialista országhoz képest is viszonylag magasak (lásd *Ravallion-Lokshin* [2000]

1. táblázat

Az újraelosztás iránti igény megoszlása Magyarországon, 2003-ban
(az érvényes válaszok százalékában, $N = 3186$)

Az államnak korlátoznia kellene a gazdagok jövedelmét		Az államnak több jövedelmet kellene juttatnia a szegényeknek			
Négy válasz	alapvetően nem ért egyet	inkább nem ért egyet	inkább egyetért	alapvetően egyetért	átlag
Alapvetően nem ért egyet	1,5	0,7	1,4	2,5	6,1
Inkább nem ért egyet	0,9	2,9	5,6	4,2	13,6
Inkább egyetért	0,6	2,6	16,1	11,4	30,6
Alapvetően egyetért	0,6	0,6	6,2	42,3	49,7
Átlag	3,6	6,8	29,3	60,4	100,0
Összevonva	nem ért egyet		egyetért		átlag
Nem ért egyet	6,0		13,6		19,7
Egyetért	4,4		76,0		80,4
Átlag	10,4		89,6		100,0

az 1996. évi orosz adatokat illetően, vagy a COMPPRESS kutatási program keretében a magyarral egy időben végrehajtott román adatfelvétel eredményeit (<http://econ.core.hu/english/compress/D18.pdf>, 28. o.).

A válaszadók közel 14 százaléka értett egyet azzal, hogy az államnak nagyobb jövedelmet kellene a szegényeknek juttatnia, miközben nem értett egyet azzal, hogy ez együtt járjon a gazdagok jövedelmének korlátozásával. Feltételezhetjük, hogy ők másfajta eszközök alkalmazásával látják szükségesnek a szegények jövedelmének növelését, vagy egyszerűen csak nem gondolnak arra, hogy a gazdagok jövedelmének a korlátozása progresszívebb adózásban is megnyilvánulhat, ami forrása lehet a szegények jövedelme növelésének. Esetükben a szolidaritás érzése is felmerülhet motiváló tényezőként: szolidárisak a szegényekkel (vagy maguk is szegények), de nem kívánják ezt mások rovására érvényesíteni, a társadalom egészétől várják a megoldást. Idesorolhatjuk azokat is, akik alapvetően egyetértenek azzal, hogy többet kellene a szegényeknek juttatni, de a gazdagok jövedelmének korlátozásával már csak részben azonosulnak (lásd az 1. táblázat első részét). Ez utóbbi csoport aránya teljesen független a jövedelem szintjétől, valamennyi jövedelmi kvintilisben 11 százalék körüli.

A legkisebb csoport azoké, akik egyetértenek a gazdagok jövedelmének korlátozásával, de nem értenek egyet azzal, hogy többet kellene a szegényeknek juttatni (4 százalék). Az ő esetükben két értelmezési lehetőség is kínálkozik. Az egyik szerint nem a szegények, hanem a közepes jövedelműek – „a nem túl jómódban élő becsületesen dolgozók” – számára kellene újraelosztani. A másik értelmezési lehetőség az, hogy a gazdagok jövedelmének korlátozásával való egyetértés nem az újraelosztás iránti igényt, hanem a gazdagok iránti ellenszenvet, esetleg irigységet fejez ki. Inspirálója lehet az a közkeletű vélekedés, hogy az átalakulás során nem lehetett tisztességes eszközökkel meggazdagodni.⁷ Ezek a

⁷ A Tárki 2001. 7. számú Omnibusz-vizsgálata szerint széles körben elterjedt Magyarországon az a vélekedés, hogy a szabályok nem is működnek korrekt módon, nem is lehet azokat betartani. A válaszadók 82 százaléka értett egyet azzal a véleménnyel, hogy ha az emberek előbbre akarnak jutni, akkor néhány szabályt szükséges megszegniük (lásd Tóth [2006] 24–25. o., 12. táblázat).

motívumok játszhattak szerepet azoknál is, akik alapvetően egyetértettek a gazdagok jövedelmének korlátozásával, a szegényeknek juttatott többletjövedelem esetében azonban csak részlegesen volt az egyetértésük (az ő arányuk 6 százalék).

A méltányosság szempontja más csoportok esetében is fontos meghatározója lehet az újraelosztás iránti igénynek (lásd erről *Alesina–Angeletos* [2005], *Fong* [2005]). A kormányzat jövedelem-újraelosztó szerepének igénye erősen összefügghet azzal a meggyőződéssel, hogy a társadalmi-gazdasági verseny a rendszerváltás után sem zajlik tisztességes eszközökkel, az embereknek közel sem egyforma az esélyük a felemelkedésre. Sokan érzik úgy, hogy minél kisebb a társadalmi mobilitás, annál inkább szükség van a kormányzati újraelosztásra.

Ezt a gondolatmenetet támasztja alá az, amit az elégedettség összetevőinek elemzése során tapasztaltunk (lásd *Molnár–Kapitány* [2006b] 6. táblázat). Akik alapvetően egyetértenek a gazdagok jövedelmének korlátozásával, azok a többieknél elégedetlenebbek mind az anyagi helyzetükkel, mind az életükkel általában. Ugyanakkor hasonló összefüggés a szegények javára történő újraelosztáshoz való viszony és az elégedettség között nem mutatható ki.

Érdekes az egyenlőtlenségek érzékelése és az újraelosztásra vonatkozó kérdések közötti összefüggésekre is kitérni. A kapcsolat szignifikáns: minél nagyobbak gondolja valaki a jövedelmi és vagyoni különbségek növekedését az elmúlt időszakban, annál nagyobb valószínűséggel híve az újraelosztásnak. Ugyanakkor ez az összefüggés erőteljesebben érvényesül a gazdagok jövedelmének korlátozása, mint a szegényeknek juttatott többletjövedelem esetében (a Cramer-féle rangkorreláció értéke 0,17, illetve 0,11). A két-féle jövedelem-újraelosztási kérdésre adott válaszok eddigiekben bemutatott eltérései indokolják, hogy ne valamifajta aggregált változót képezve összevontan, hanem külön-külön modellezzük a meghatározó tényezőket.

A téma irodalmának korábbi ismertetése is érzékeltethette, hogy a szubjektív jóllét és az újraelosztás iránti igény kérdéseivel foglalkozó kutatásokban szereplő mobilitásdefiníciók széles skálán mozognak. Van, amikor mobilitáson a jövedelmek abszolút szintjének változását értik, és van, amikor a tényleges vagy akár a szubjektív relatív pozíció módosulását. Számításaink során három főbb mobilitásváltozóval dolgoztunk: a *szubjektív*, az *abszolút* és a *relatív mobilitás* változóival, amelyek pontos definíciói és a változók részletes leírása *Molnár–Kapitány* [2006b]-ben található.

A *szubjektív mobilitás* változójához tartozó kérdés a következő: „*Hogyan változott háztartása anyagi helyzete az elmúlt három évben?*”, a válaszok megoszlását a *Függelékben* található *F11. táblázat* mutatja be.

A *relatív mobilitás* mutatójának előállításakor a relatív és a szubjektív mobilitás összehasonlíthatósága volt a cél, ezért a relatív mobilitás mérésére nem az átmenetmátrixokkal történő, szokásosabb megközelítést alkalmaztuk. A mintában szereplő személyeket sorba rendeztük ekvivalens jövedelmük nagysága szerint, majd a sort normáltuk 0 és 100 százalék közé. Az így kapott paramétert az adott személy relatív jövedelmi pozíciójának hívjuk, ami egyszerű általánosítása a decilisek vagy percentilisek szerinti rendezésnek. Két időperiódushoz tartozó relatív jövedelmi pozíció különbségét véve, ezt a pozícióváltozást használjuk fel a relatív mobilitás mérésére. Ebből a mérőszámból kiindulva további mobilitási mutatókat vezethetünk be: vagy a relatív jövedelmi pozíciók különbségeit soroljuk kategóriákba, vagy – a legegyszerűbb esetben – eltekintünk a változás nagyságától is, és csupán az irányát vesszük figyelembe.

Ennek megfelelően a „fel–fel” csoportba tartozónak nevezzük azokat, akiknek relatív jövedelmi pozíciója mindkét évben, tehát 2000 és 2001, valamint 2001 és 2002 között is javult. Ők a népesség 17 százalékát teszik ki. A „fel–fel” csoport tagjainak 60 százaléka volt 2000-ben a társadalom szegényebbik felében, azaz a mediánértéknél kisebb jövede-

lemmel rendelkezett. A „le-le” csoportba tartozik a népességnek az a 22 százaléka, amelynek relatív jövedelmi pozíciója mindkétszer romlott. A többség esetében tehát az ingadozás a jellemző.

Az *abszolút mobilitás* értelemszerűen a reáljövedelem abszolút változását méri. A *Molnár–Kapitány* [2006b]-ben részletesen kimutattuk, hogy a relatív mobilitás sokkal közelebb van a mobilitás szubjektív megítéléséhez, mint az abszolút. Az emberek jövedelmük változását nem a tényleges jövedelmi szintjük, hanem relatív helyzetük változása alapján ítélik meg.

Ennek ellenére a tényleges relatív és a szubjektív mobilitás között is igen nagy az eltérés. A későbbiekben modellezni fogjuk ennek a különbségnek néhány fontos meghatározó tényezőjét, most csak a megoszlásukat mutatjuk be a *2. táblázatban*.

2. táblázat

A 2000 és 2002 közötti szubjektív és a relatív jövedelmi mobilitás kategóriáinak megoszlása (valódi választ adók száma = 100 százalék)

Szubjektív mobilitás	Relatív mobilitás					átlag
	kevesebb mint –20 százalék	–20 és –10 százalék közötti	–10 és 10 százalék közötti	10 és 20 százalék közötti	több mint 20 százalék	
Jelentősen romlott	1	3	7	1	1	14
Kissé romlott	3	4	14	3	3	27
Nem változott	6	5	21	6	5	42
Kissé javult	1	2	8	2	3	16
Jelentősen javult	0	0	1	0	0	1
Átlag	12	14	50	12	13	100

Megjegyzés: a relatív mobilitást a 2002. évi relatív jövedelmi pozíció, valamint a 2000. és 2001. évi relatív pozíciók átlagának a különbségével mérjük. A „*kevesebb mint –20 százalék*” azt jelenti, hogy ez a különbség százaz skálán mérve –20-nál kisebb, és így tovább.

Az újraelosztás iránti igényt befolyásoló objektív tényezők

Először a jövedelmek újraelosztása iránti igényt befolyásoló alapvető objektív tényezők hatását vizsgáljuk, úgynevezett *rendezett logisztikus modellek* alkalmazásával. (A szubjektív magyarázó változók bevonására a következő fejezetben kerül sor.) A *3. táblázatban* az együtthatók pozitív előjele azt jelzi, hogy a válaszadók adott csoportja a viszonyítási alapot jelentő csoporthoz képest – átlagosan és *ceteris paribus* – inkább támogatója az adott típusú újraelosztásnak. A negatív előjel értelemszerűen ennek az ellentétét jelzi. A modellek személyi és nem háztartási szintűek, de természetesen vannak olyan változók, amelyek csak háztartási szinten értelmezhetők, vagyis a háztartás minden tagjára ugyanaz az értékük.

A szegények javára történő újraelosztásról alkotott vélemények nem függenek sem a válaszadó háztartásának jövedelmétől, sem pedig kiadásaitól. Ennek a fajta újraelosztásnak a hívei a népesség jövedelmi szint szerint képzett csoportjai között egyformán oszlanak meg, a szegények nem pártolják inkább a szegények javára történő újraelosztást, mint a gazdagok. A gazdagokra vonatkozó kérdés esetében viszont az egy fogyasztási egységre jutó kiadások logaritmusának együtthatója szignifikáns módon negatív. Tehát minél jobb módú valaki, annál kevésbé ért egyet a gazdagok jövedelmének korlátozásá-

3. táblázat

Az újraelosztás iránti igény modelljei
Rendezett logit becslések csak objektív változókkal (N = 3122)

Megnevezés	Gazdagoktól (1. modell)	Szegényeknek (2. modell)
Log(háztartás egy fogyasztási egységre jutó kiadása)	-0,39 (0,16)*	
Legmagasabb iskolai végzettség ≤ általános iskola	0,49 (0,13)**	0,61 (0,14)**
Legmagasabb iskolai végzettség szakmunkásképző	0,47 (0,14)**	0,33 (0,13)*
Vállalkozó	-0,74 (0,26)**	
Vezető beosztású alkalmazott	-0,60 (0,20)**	
Segélyezett	1,65 (0,73)*	
Marginális aktivitású ^a		0,31 (0,15)*
A háztartásban van tartósan beteg	0,44 (0,14)**	0,35 (0,16)*
Budapesten él		-0,45 (0,21)*
Háztartásában csak 7–24 év közötti leánygyermek van ^b	-0,52 (0,25)*	
18–24 éves leánygyermek, háztartásában nincs 7 évnél fiatalabb gyermek és 25 évnél fiatalabb fiúgyermek	-1,14 (0,38) **	
Relatív jövedelmi pozíció 2000 és 2002 között mindkétszer javult ^c	0,40 (0,15)*	
Relatív jövedelmi pozíció mindkétszer javult és 2000-ben a jövedelem a medián alatt volt ^d		0,72 (0,25)**
Relatív jövedelmi pozíció mindkétszer romlott ^e	0,33 (0,14)*	0,29 (0,15)*
Kulturális, művelődési, oktatási, szórakozási, üdülési kiadások	-4,9 × 10 ⁻⁶ (1,5 × 10 ⁻⁶)*	-3,9 × 10 ⁻⁶ (1,7 × 10 ⁻⁶)**
A háztartásnak van autója		-0,30 (0,14)*
Lakás/ház értéke a medián és a 90. percentilis között van	-0,37 (0,12)**	-0,39 (0,13)**
A háztartásnak vannak adósságai	0,56 (0,26)*	
Pszeudo R ²	0,0667	0,0550

Megjegyzés: zárójelben a háztartásokra klaszterezett, robusztus becslések standard hibája található.

* 5 százalékos szinten szignifikáns, ** 1 százalékos szinten szignifikáns.

A táblázatban lévő üres helyek azt jelzik, hogy az adott változó abban a modellben nem szignifikáns.⁸

Az 1. modell függő változója az „Egyetért-e azzal, hogy az államnak korlátoznia kellene a gazdagok jövedelmét?”, a 2. modellé pedig az „Egyetért-e azzal, hogy az államnak nagyobb jövedelmet kellene a szegényeknek juttatnia?” kérdésre adott válaszok pontértékét tartalmazza: alapvetően nem ért egyet: 1, inkább nem ért egyet: 2, inkább egyetért: 3, alapvetően egyetért: 4.

^a Marginális aktivitásúak: munkanélküliek, alkalmi munkából élők, rokkantnyugdíjasok és segélyezettek.

^b Azokat értjük ide, akik olyan háztartásban élnek, ahol van 7 és 24 év közötti leánygyermek (azaz családi állása szerint gyermek státusú nő), de nincs ennél fiatalabb gyermek és nincs 25 év alatti fiúgyermek sem. A 18–24 év közötti lánygyermeknek különválasztva, a következő sorban szerepelnek.

^c A háztartás relatív jövedelmi pozíciója 2000 és 2001, valamint 2001 és 2002 között is nőtt (dummyváltozó).

^d A háztartás ekvivalens jövedelme 2000-ben a medián alatt volt, majd relatív jövedelmi pozíciója 2000 és 2001, valamint 2001 és 2002 között is nőtt (dummyváltozó).

^e A háztartás relatív jövedelmi pozíciója 2000 és 2001, valamint 2001 és 2002 között is csökkent (dummyváltozó).

⁸ Azért nem tüntetjük fel a becslési eredményeket, mert – szemben a lineáris modellek esetében megszo-
kottól – a nem szignifikáns magyarázó változók szerepeltetése nagymértékben eltorzíthatja más változók
hatását, és irreális mértékben megnövelheti a becslés jóságát mérő pszeudo R² értékét.

val. Ha kiadás helyett a jövedelmet vennénk, akkor a hasonló jellegű összefüggés nem bizonyulna szignifikánsnak.

A háztartások egy része részben adóztatlan jövedelemből fedezi kiadásait, és ezek a jövedelmek általában nem jelennek meg a háztartási költségvetési felvétel jövedelemoldalán. A belőlük fedezett kiadások egy része azonban többnyire bekerül az adatfelvételbe. Ennek egyik oka a következetlen eltagadás, hiszen a kiadási adatokkal sokkal bonyolultabb manipulálni, mint a jövedelmiekkel. A másik ok az, hogy a családi kisvállalkozások esetében többnyire a válaszadók maguk sem tudják pontosan elkülöníteni, hogy háztartási kiadásaik mely részét „költségelték el” a vállalkozásban. Mindebből az következik, hogy bizonyos esetekben a költségvetési felvételek kiadási adatai jobb közelítést adják a tényleges jövedelemnek, mint maguk a jövedelmi adatok.

Minél képzetlenebb valaki, minél alacsonyabb az iskolai végzettsége, annál inkább támogatója az újraelosztásnak. A legfeljebb általános iskolai vagy szakmunkás végzettségűek inkább támogatói az újraelosztásnak, mint az érettségizettek vagy felsőfokú végzettségűek.⁹ A gazdagok jövedelmének korlátozása tekintetében az általános iskolai és a szakmunkás képzettségűek között nincs érdemi különbség (együtthatójuk lényegében azonos), a szegények javára történő újraelosztásnak viszont a legalacsonyabb végzettségűek inkább hívei, mint a szakmunkások. Az érettségizettek és felsőfokú végzettségűek között is fennáll ez az összefüggés, de a kapcsolat gyenge, nem szignifikáns, ezért nem tüntetjük fel táblázatunkban.

Aktivitás szempontjából vizsgálva az összefüggéseket, jól láthatóan érvényesül a közvetlen érdekelttség. A vállalkozók és a vezető állásúak – kiadási szintjüktől függetlenül – kevésbé értenek egyet a gazdagok jövedelmének korlátozásával, mint a többiek. A szegények számára történő újraelosztás szempontjából viszont nem különböznek az átlagtól. *Azok a csoportok tehát, amelyek leginkább helyt tudnak állni a piaci verseny körülményei között, védeni kívánják kialakult helyzetüket.*

Az aktivitás szempontjából legrosszabb helyzetben lévők esetében éppen fordított a helyzet. Az aktivitás és inaktivitás határán lévő marginális aktivitású csoportok tagjai – vagyis az alkalmi munkából élők, munkanélküliek, rokkantnyugdíjasok és segélyezettek – hívei a szegények számára történő újraelosztásnak, a gazdagok jövedelmének korlátozása szempontjából viszont – a segélyezettek kivételével – nem különböznek szignifikáns módon a többiektől. Fontos megjegyeznünk, hogy a stabilan inaktívok, például az öregségi nyugdíjasok, akiket nem érint a munkaerő-piaci bizonytalanság, nem tartoznak ebbe a körbe. A marginális aktivitású csoportok tagjait viszont méltán tekinthetjük a munkaerő-piaci verseny veszteseinek, hiszen a rokkantnyugdíjasok jelentős része is a munkanélküliség elől menekült ebbe a státusba. Összefoglalóan megállapíthatjuk tehát, hogy *a munkaerő-piaci verseny vesztesei az államtól várják helyzetük javulását, de nincs bennük a többieknél nagyobb érzés a gazdagok iránt.*

Bizonyos értelemben ide tartozik azoknak a helyzete is, ahol van tartósan beteg a háztartásban. Ők egyformán hívei mindkét fajta újraelosztásnak. Ez valószínűleg azzal van összefüggésben, hogy ezen a téren az állam meglehetősen rosszul teljesít, hiányoznak a megfelelő segítségnyújtás eszközei, a tartós beteget gondozó családok helyzete gyakran reménytelen, csalódott. A Molnár–Kapitány [2006b]-ben bemutattuk, hogy ezeknek a családoknak a tagjai elégedetlenebbek életükkel, mint a többiek.

⁹ A 3. táblázat képzettségblokkjában az érettségizettek és felsőfokú végzettségűek csoportja alkotja a referenciacsoportot, az ő együtthatójuk 0 volna, ha feltüntetnénk a táblázatban. A logisztikus modellek értelmezésében kevésbé járatosak kedvéért megjegyezzük, hogy ezek az értékek csak egymáshoz való viszonyban hordoznak jelentést. Azt fejezik ki, hogy a legfeljebb általános iskolát vagy szakmunkásképzőt végzettek nagyobb valószínűséggel tartoznak az újraelosztással egyetértők közé, mint a magasabb végzettségűek. A többi változó együtthatói is hasonló módon értelmezhetők.

Településtípus szempontjából vizsgálva az újraelosztás iránti igényt, csak a szegények számára történő újraelosztás esetében találtunk szignifikáns összefüggést. A Budapesten élők sokkal kevésbé hívei a szegények támogatásának, mint a többiek. A főváros gyűjtőhelye a munkalehetőség hiányában a nagyvárosba menekülő vidéki szegénységnek, különösen a cigányságnak. A budapestiek mindennapi életét, közérzetét nagymértékben befolyásolja a hajléktalanok és koldusok szembetűnő, sokak számára idegesítő jelenléte. Ez lehet a szegények iránti együttérzés viszonylagos hiányának a magyarázata (lásd erről *Alesina–Angeletos* [2005] és *Fong* [2005]). Megjegyezzük még, hogy a falvakban élők az átlagnál jobban hívei a gazdagok jövedelme korlátozásának, de ez a kapcsolat csak 10 százalékos szignifikanciaszint mellett mutatható ki, ezért a táblázatban nem közöljük.

A háztartások szerkezete szempontjából vizsgálódva, kutatásunk egy korábbi fázisban azt találtuk (lásd *Molnár–Kapitány* [2006a]), hogy azoknak a háztartásoknak a felnőtt tagjai, amelyekben van 7 és 24 év közötti gyermek státusú családtag, de ennél fiatalabb nincs, kevésbé hívei a gazdagok jövedelme korlátozásának, mint a többiek.

A kérdés további, részletes elemzése meglepő eredményre vezetett. Az a jelenség, hogy a csak 7 és 24 év közötti gyermekkel (de fiatalabbal nem) rendelkező háztartások felnőtt tagjai kevésbé támogatják a gazdagok jövedelmének korlátozását, mint a többiek, kizárólag a lányos családoknak tudható be.¹⁰ Erőteljesen érvényesülő korlát, hogy a háztartásnak egyáltalán nincs 25 év alatti, gyermek státusú fiú tagja. Ha azokat a lányos családokat is figyelembe vennénk, ahol van fiútestvér, akkor az összefüggés már nem érvényesülne.

A felső korhatár bizonyos értelemben tetszőleges, máshol is meghúzhatnánk a 24 év környékén, hasonló eredményre jutva. Azokra a családokra is igaz, hogy kevésbé hívei a gazdagok jövedelme korlátozásának, ahol van 7–17 év közötti lány (fiatalabb nincs), de nincs 25 év alatti fiúgyermek. A 24 év felső korhatár is növelhető kismértékben. Az alsó korhatár csökkentése esetén viszont erőteljesebben gyengülnek az összefüggések és a szignifikancia is, mivel a kisgyermekes háztartások körében – a gyermekek nemétől függetlenül – semmilyen jellegzetességet nem tudunk kimutatni a gazdagok jövedelmének korlátozásához való viszonyt illetően. (Megjegyezzük, hogy a kisgyermeket nevelők – igaz, hogy csak 10 százalékos szignifikanciaszint mellett, ezért a táblázatban nem tüntettük fel – az átlagnál inkább hívei a szegények támogatásának.)

Felmerül a kérdés, hogy a vizsgált jelenség milyen mértékben tulajdonítható maguknak a lányoknak, és milyen mértékben családtagjaiknak. A 3. táblázatban azt a modellváltozatot mutatjuk be, amikor ezt a különválasztást is elvégeztük. (Itt azért szorítokozunk a 18–24 év közötti lányokra, mert a kérdőívet csak nagykorúak töltötték ki.) Láthatjuk, hogy az ő esetükben érvényesül igazán erősen a gazdagok jövedelmének korlátozásával kapcsolatos negatív attitűd, felnőtt családtagjaikra (akik döntő többségükben a szülőket jelentik, esetlegesen a háztartásban élő nagyszülőket, egyéb felnőtt rokonokat) ez kisebb mértékben terjed ki. A hasonló korú és családi állású, de fiútestvérral is rendelkező lányoknál viszont már nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat, a nem gyermek családi állású hasonló korú nőknél pedig végképp nem.

Mivel nem vagyunk a *társadalmi nem* kérdéskörének avatott értői, ezért csak egy hangsúlyozottan hipotetikus értelmezési kísérletet vázolunk fel. Mint már az előzőkben is említettük, *Oswald–Powdhavee* [2006] kimutatta, hogy a lányos szülők Nagy-Britanniában nagyobb valószínűséggel szavaznak a baloldalra (konkrétan a Munkáspártra és a Liberális Demokrata Pártra), mint a többiek. E magatartás magában foglalja a jövedelmek újraelosztásához való pozitív viszonyt.

¹⁰ Dolgozatunk korábbi változatát olvasva *Andrew J. Oswald* ajánlotta, hogy vizsgáljuk meg a lányos családok felnőtt tagjainak az újraelosztáshoz való viszonyát. Az erre a kérdésre vonatkozó eredményeink az ő ötlete alapján születtek, amiért különleges hálával tartozunk.

Mi – hangsúlyozottan csak Magyarországról beszélve – inkább a liberális-konzervatív skála mentén próbáljuk értelmezni eredményünket. A magyar társadalom jelentős része domináns módon egyfajta tradicionális, férfiközpontú családmódellet részesít előnyben, amit az intézményrendszer is megerősít. A lányos szülők más módon élik át ennek a tradicionális férfi-női szerepfelfogásnak a lányokat érintő negatív hatásait, mint azok, ahol fiúgyermek is van, vagy csak fiúk vannak. Ennek eredményeként a lányos szülőknek, és az ilyen családban felnövő gyermekeknek is, a családmódellet érintő felfogása liberálisabbá válik. A hatás még erőteljesebben érvényesülhet maguknak a felnőtté váló leánygyermekeknek a körében. Feltételezésünk szerint mindez kihat azokra a családi elképzelésekre is, amelyek a lányok érvényesülési pályáira és jövőbeli családmódelleire vonatkoznak. Mindez logikájában jól kapcsolódik a már említett társadalmi felemelkedés hipotéziséhez, annak egyik speciális eseteként is értelmezhető. Ebben az esetben a felfelé irányuló mobilitást nem feltétlenül – vagy nem kizárólag – az anyagi helyzet javulásaként értelmezzük, hanem ideértjük a munkamegosztásban magasabb presztízsű helyek felé irányuló, változó társadalmi szerepvállalást is. Hipotézisünk alátámasztásához – vagy árnyalásához, esetleg elvetéséhez – további kutatásokra van szükség.

Különösen izgalmas kérdés, hogy miképpen befolyásolja a mobilitás az újraelosztáshoz való viszonyt. Tekintettel arra, hogy adatállományunk három év (2000–2002) jövedelmi adatait tartalmazza, módunk van a – legalábbis rövid távú – mobilitás kérdéseinek elemzésére. A jelenlegi helyzet leírására a kiadások jobbnak bizonyultak, mint a jövedelmek, mégis az időbeli *változások* vizsgálatára a jövedelem alkalmasabb, mint a kiadás. A tartós fogyasztási cikkekre történő költést is tartalmazó kiadási adatok ugyanis túlságosan hektikusan változnak, a csak folyó kiadások viszont éppen a változásokat nem tükrözik eléggé.

Nem okoz meglepetést, hogy a „le-le” csoportba tartozók – azok tehát, akiknek a relatív jövedelmi pozíciója 2000 és 2001, valamint 2001 és 2002 között egyaránt romlott – az átlagnál inkább hívei mindkét fajta újraelosztásnak. Részletesebb magyarázatot igényel viszont, hogy – bizonyos megszorítással – ugyanez igaz a „fel-fel” csoportba tartozókra is.

A felfelé mobilok közül csak azok esetében mutatható ki, hogy hívei a szegények támogatásának, akik 2000-ben az alsó öt jövedelmi decilisben voltak (ők a „fel-fel” csoport több mint 60 százalékát teszik ki). A gazdagok jövedelmének korlátozását illetően viszont nincs ilyen különbség. Tehát a társadalom magasabb jövedelmű felébe tartozó felfelé mobil emberek nem hívei a szegények támogatásának, hívei viszont a gazdagok jövedelme korlátozásának. Feltételezésünk szerint ebben a jelenségben részben a feltörekvő középosztálynak a gazdagokkal szembeni irigysége, ellenszenvé nyilvánul meg, illetve az a nézet, amely szerint az államnak inkább a középosztályt, nem pedig a szegényeket kellene támogatnia. Összevetve ezt az aktivitás kapcsán tapasztaltakkal, úgy tűnik, hogy a felfelé törekvő középosztályban erősebb a gazdagokkal kapcsolatos ellenérzés, mint a munkaerő-piaci verseny veszteseiben.

Visszatérve az alsó öt jövedelmi decilisbe tartozó felfelé mobil csoportra, a különböző mobilitási kategóriák között e csoport tagjai a leginkább hívei a szegények támogatásának. A 2002. választási év előtt, valamint közvetlenül a választások után – a választási ígéretek teljesítéseként – jelentős, az ország tényleges gazdasági állapotától bizonyos mértékig elszakadó állami intézkedések történtek a jövedelmek növelésére. Vélhetően ez is tükröződik az intézkedések haszonélvezői körében az újraelosztáshoz való viszonyban. Az említett állami intézkedések közé tartozott a közszolgálatban dolgozók béremelése, ami abban is tükröződik, hogy a „fel-fel” csoportban az átlagot meghaladó a köztisztviselők és egészségügyben dolgozók, valamint hozzátartozóik aránya. Ebben az időszakban törölték el a minimálbér adóját, és jelentősen emelték a családtámogatásokat is, miközben egyes dinamikus fejlődő iparágakban is nagymértékű reálbér-növekedés következett be. Mindezek

a hatások egybefolytnak, így az állami intézkedések haszonélvezőinek körét a rendelkezésünkre álló adatállományból nem tudtuk egyértelműen elkülöníteni.

Mínél nagyobbak a szórakozásra, művelődésre, üdülésre fordított abszolút kiadások (beleértve az ebbe a körbe tartozó tartós fogyasztási cikkeket is), annál kisebb az újraelosztás támogatása. Értelmezésünk szerint a magas rekreációs kiadásokkal rendelkezők azok, akik különösen hatékonyan birkóznak meg a versenyhelyzetből eredő feszültségekkel, ők azok, akik úgy érzik, hogy saját erejükből tudnak kellemes, szabad életet biztosítani maguknak és családjuknak. A skála másik végén azok vannak, akik egyáltalán nem tudnak szórakozásra, pihenésre költeni, ők hívei az újraelosztásnak. (A 0 értékek nagy száma miatt nem tudjuk a rekreációs kiadások logaritmusát használni a modellben.)

Az áramlás jellegű változók mellett – az adatállomány lehetőségein belül – kísérletet tettünk a vagyon hatásának vizsgálatára is. Proxyként a gépkocsi és a lakásvagyon kínálkozott. A gépkocsival rendelkezők kevésbé hívei az újraelosztásnak, mint a többiek. A lakásvagyon esetében azonban egyáltalán nem ilyen egyértelmű az összefüggés. Meg kell említeni, hogy a lakás értéke nem tekinthető teljes mértékben objektív változónak, mert a kérdészett becslte meg lakásának értékét, 1 millió forintra kerekítve.

Azt találtuk, hogy a viszonylag kis értékű és a kifejezetten nagy értékű lakással rendelkezők inkább támogatják az újraelosztást, mint a többiek. Az alsó határvonalat a lakásérték mediánja körül, a felsőt a 90. percentilis közelében húztuk meg. Táblázatunkban annak a csoportnak a dummyváltozója található, akik lakásának értéke ebbe az intervallumba esik (nominálisan körülbelül 5 és 11 millió forint közé). Ők tehát kevésbé hívei az újraelosztásnak. A képet árnyalja, hogy a hitellel rendelkezők (a hitelek nagy része a gépkocsihoz és lakáshoz kapcsolódik) viszont a többieknél inkább pártolják a gazdagok jövedelmének korlátozását.

A lakásvagyonnal kapcsolatban – figyelembe véve a mobilitás szerepe kapcsán írottakat is – felmerülhet az az értelmezési lehetőség, hogy a legvagyonosabbak, akik helyzetüket stabilnak érzik, már „megengedhetik maguknak”, hogy egyetértsenek az újraelosztással. Ennek a hipotézisnek az igazolásához vagy elvetéséhez azonban kevés az adatunk.

Az objektív magyarázó változók vizsgálatának végén két hiányzó változót említünk meg. Sem az életkor, sem pedig a megkérdezett neme (a lányos családok esetétől eltekintve) nem bizonyult szignifikáns magyarázó változónak. Ez – szemben a második modellben a jövedelem esetével – nem azt jelenti, hogy az újraelosztáshoz való viszony a kor, illetve a nem szerint egyenletes eloszlású lenne. Mindkét típusú újraelosztás esetén igaz, hogy a kor növekedésével erősödik az újraelosztás támogatottsága. A fiatalok és a középkorúak között viszonylag nagyobb, ez utóbbiak és az idősek között kisebb a különbség. A gazdagok jövedelme korlátozásának a nők inkább hívei, mint a férfiak.

A modelljeinkben szereplő magyarázó változók figyelembevétele után azonban már sem az életkor, sem pedig a nem hatása nem mutatható ki. Vannak természetesen olyan modellváltozatok, amelyek tartalmazzák az életkort és a nemet, de ezek magyarázó ereje sokkal kisebb. A kor és a nem valójában nem játszanak tehát szerepet az újraelosztáshoz való viszony magyarázatában, az eloszlásban mutatkozó különbségek más változók összetételhatásának a következményei.

Az újraelosztás iránti igényt befolyásoló szubjektív tényezők

Modellalkotásunk következő lépéseként a kiegészítő kérdőívben szereplő szubjektív kérdésekre adott válaszokat is bevontuk a vizsgálatba. Szubjektív kérdéseinket több szempontból is csoportosíthatjuk. Az egyik kézenfekvő megközelítés az időbeliség: a kérdések a múlt, a jelen vagy a jövő valamelyik jelenségének a megítélésére vonatkoznak-e.

4. táblázat

Az újraelosztás iránti igény modelljei

Rendezett logit becslések objektív és szubjektív változókkal ($N = 3122$)

Megnevezés	Gazdagoktól (1. modell)	Szegényeknek (2. modell)
Legmagasabb iskolai végzettség $\leq$ általános iskola	0,40 (0,13)**	0,62 (0,14)**
Legmagasabb iskolai végzettség szakmunkásképző	0,43 (0,14)**	0,33 (0,14)*
Vállalkozó	-0,81 (0,26)**	
Vezető beosztású alkalmazott	-0,61 (0,20)**	
Marginális aktivitású		0,28 (0,14)*
Háztartásában csak 7–24 év közötti leánygyermek van (maguk a nagykorú gyermekek is beleértve)	-0,52 (0,26)*	
Relatív jövedelmi pozíció 2000 és 2002 között mindkét-szer javult	0,34 (0,17)*	
Relatív jövedelmi pozíció mindkét-szer javult és 2000-ben a jövedelem a medián alatt volt		0,60 (0,25)*
Relatív jövedelmi pozíció mindkét-szer romlott	0,30 (0,14)*	0,34 (0,15)*
Kulturális, művelődési, oktatási, szórakozási, üdülési kiadások	$-5,3 \times 10^{-6}$ ($1,4 \times 10^{-6}$)**	$-3,4 \times 10^{-6}$ ($1,6 \times 10^{-6}$)**
Lakás/ház értéke a medián és a 90. percentilis között	-0,26 (0,12)*	-0,35 (0,13)**
Véleménye szerint az egyenlőtlenségek nőttek ^a	-0,78 (0,12)**	-0,54 (0,12)**
Véleménye szerint az egyenlőtlenségek kicsit nőttek	-0,77 (0,21)**	-0,61 (0,25)*
Véleménye szerint az egyenlőtlenségek lényegében nem változtak a kilencvenes évek közepe óta	-1,29 (0,27)**	-0,99 (0,32)**
Szubjektív pozíció 2002-ben: 2. vagy 3. szint ^b	-0,93 (0,26)**	-1,64 (0,40)**
Szubjektív pozíció 2002-ben: 4. vagy 5. szint	-1,05 (0,26)**	-1,66 (0,39)**
Szubjektív pozíció 2002-ben: 6., 7. vagy 8. szint	-1,50 (0,31)**	-2,15 (0,43)**
Szubjektív mobilitás: anyagi helyzet jelentősen javult ^c		1,50 (0,52)**
Nagyon elégedetlen élete eddigi alakulásával ^d		0,37 (0,17)*
Nagyon vagy meglehetősen elégedetlen életével	0,29 (0,12)*	
Munkahely elvesztése <i>meglehetősen</i> foglalkoztatja ^e	-0,36 (0,13)**	-0,32 (0,16)*
Munkahely elvesztése <i>nem tudja</i> mennyire foglalkoztatja		-0,48 (0,18)**
Munkahely elvesztése <i>egy kicsit</i> foglalkoztatja	-0,45 (0,15)**	-0,69 (0,17)**
Munkahely elvesztése <i>egyáltalán nem</i> foglalkoztatja	-0,96 (0,22)**	-0,77 (0,22)**
Esély jobb anyagi helyzetre: munkával, gyermekek jövőjével összefüggő és alsó két jövedelmi kvintilisbe tartozik ^f	-0,43 (0,14)**	-0,51 (0,18)**
Háztartás anyagi helyzete jelentősen romlani fog ^g	0,58 (0,24)**	
Háztartás anyagi helyzete jelentősen javulni fog	0,68 (0,31)*	
Gyermekek jövőjével kapcsolatos várakozások: nem tudja vagy sokkal rosszabbul fognak élni ^h	0,49 (0,20)*	0,68 (0,25)**
Pseudo R^2	0,1115	0,0974

A jegyzeteket lásd a 219. oldal alján.

Egy másik – kevésbé egyértelmű – megkülönböztetés aszerint tehető, hogy a kérdés a kérdezett személytől független folyamat vagy a saját helyzet megítélésére vonatkozik-e. Természetesen a megkérdezettől független folyamatok megítélését is nagymértékben meghatározza az a *közvetlen* társadalmi környezet, amelyben él. Mindazonáltal a saját helyzet megítélése kapcsán adott válaszok olyan objektív körülményekre is fényt vetnek, amelyeket az objektív változókkal nem tudunk kellően körüljárni.

A szubjektív kérdések esetében – különösen a külső körülmények jövőbeli alakulására vonatkozó kérdések körében – rendkívül magas volt a „nem tudom” válaszok aránya. Ha a válaszukban bizonytalanokat kizártuk volna a vizsgálatból, akkor elfogadhatatlan mértékben lecsökkent volna az esetszám. Ezért a „nem tudom” választ adókat külön kategóriaként kezeltük. Modellszámításaink eredményeit a 4. táblázat mutatja be.

A szubjektív változók bevezetésének hatására több objektív változó elvesztette szignifikanciáját, kiesett a modellekből. A magyarázó erejüket elvesztett változók a következők: az egy fogyasztási egységre jutó háztartási kiadások, a segélyből élők, a tartósan beteg taggal együttélő háztartások, Budapest, az autótulajdon és az adóssággal rendelkező háztartások dummyváltozói. Ugyanakkor több objektív változó továbbra is szignifikáns, és a korábbiakhoz hasonló szerepet játszik. Ezek: képzettség, munkaerő-piaci státus (vállalkozók és vezető beosztású alkalmazottak az 1. modellben, marginális aktivitásúak csoportja a 2. modellben), a relatív jövedelmi mobilitás változói, rekreációs kiadások és a lakás/ház értéke.

Kisebb változást csupán a csak lányokat nevelő háztartásokat leíró változók esetében tapasztalhatunk. A hatás egyértelműen megmaradt, a szubjektív változók bevezetésének eredményeként megszűnt viszont a különbség a leánygyermekes és családtagjaik között. Van azonban egy sokkal érdekesebb összefüggés a lányos családok és az egyik szubjektív változó között, ami megerősíteni látszik korábbi értelmezésünket (felfelé irányuló társadalmi mobilitás kilátásai) a lányos családok újraelosztáshoz való viszonyát illetően.

A kérdésre, hogy „*Mit gondol, hazánk csatlakozása az Európai Unióhoz milyen hatással lesz a magyarországi munkavállalók esélyeire?*”, a válaszadók közel 30 százaléka felelt „*nem tudommal*” (lásd F9. táblázat). A szóban forgó lányos családok felnőtt tagjai körében azonban jelentősen kisebb volt a „*nem tudom*” válaszok aránya, mint a többi gyermekes család esetében, és több volt a pozitív hatást várók aránya. Elképzelhető, hogy a válasz keresésekor nem annyira általában gondoltak a munkavállalók esélyeire, hanem sokkal konkrétabban saját gyermekük, lányuk esélyeit latolgatták (illetve a lányok a sajátjukét). Itt pedig kézenfekvő lehet, hogy az EU-csatlakozás révén a tradicionális magyar életpályamodellhez képest a lányoknak nagyobb lehetőségeket biztosító változásokra számíthatnak.

A múltbeli folyamatok megítélését illető kérdések közül a legfontosabb az egyenlőtlenségek alakulására vonatkozott. Az erre a kérdésre adott válasznak nagyon szoros az összefüggése az újraelosztáshoz való viszonyal. *Minél nagyobbak látja valaki az egyen-*

Megjegyzés: lásd a 3. táblázat jegyzeteit. Itt csak a további változókhoz fűzünk magyarázatokat.

^a Ehhez és a következő két dummyváltozóhoz tartozó kérdést lásd az F3. táblázatban.

^b Ehhez és a következő két dummyváltozóhoz tartozó kérdést lásd az F4. táblázatban.

^c Ehhez a dummyváltozóhoz tartozó kérdést lásd az F11. táblázatban.

^d Ehhez és a következő dummyváltozóhoz tartozó kérdést lásd az F5. táblázatban.

^e Ehhez és a következő három dummyváltozóhoz tartozó kérdést lásd az F6. táblázatban.

^f Azok tartoznak ide, akik háztartásuk jobb anyagi helyzetbe kerülésére a munkájukkal, a gyermekeik jövőjével kapcsolatos vagy egyéb általuk megfogalmazott esélyt láttak (lásd az F7. táblázatot) és az első vagy a második jövedelmi kvintilisben voltak 2002-ben.

^g Ehhez és a következő dummyváltozóhoz tartozó kérdést lásd az F8. táblázatban.

^h Ehhez a dummyváltozóhoz tartozó kérdést lásd az F10. táblázatban.

lőtlenségek növekedését, annál inkább híve az újraelosztásnak. Több elemzés is kimutatta (például Tóth [2005] vagy Kapitány–Molnár [2005]), hogy a kilencvenes évek közepe után – erre az időszakra vonatkozott a kérdés – a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése mind a korábbi időszakhoz, mind a többi tranzíciós országhoz képest viszonylag csekély, vagy legalábbis átlagos mértékűnek mondható. Ennek ellenére a megkérdezettek többsége úgy érzékelte, hogy a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek nagymértékben növekedtek (ők alkotják a modellben a 9. lábjegyzetben említett viszonyítási pontot). Eredményünket úgy magyarázhatjuk, hogy a megkérdezettek a növekvő egyenlőtlenségeket egyfajta jövedelmi kockázatként élik át, és ennek a növekvő bizonytalanságnak az ellensúlyozása érdekében igénylik a nagyobb mértékű újraelosztást.

Korábbi elemzésünkre visszautalva – ahol azt vizsgáltuk, hogy a fővárosban valószínűleg nagyobbak látszik a szegénység növekedése, mint másutt – jelezzük, hogy az egyenlőtlenségek érzékelésére vonatkozó változó szorította ki a Budapest dummyt a 2. modellből.

A háztartás jelenlegi anyagi helyzetének *megítélése* – szemben az adatok alapján megállapítható *tényleges* anyagi helyzettel – mindkét modellünkben jelentős szerepet játszik. A válasz során kilenc szint közül lehetett választani, de a legmagasabbra senki sem helyezte magát (F4. táblázat). Minél inkább jómódúnak ítéli valaki a háztartását, annál kevésbé híve az újraelosztásnak. Kiemelkedő mértékben hívei az újraelosztásnak azok, akik a legszegényebbek közé tartozónak gondolják magukat (ők alkotják a modellben a viszonyítási pontot). Azt ezt követő négy szint között nincs érdemleges különbség, végül a skála tetején lévő 14 százaléknyi népesség viszonylag erőteljesen elutasítja mindkét fajta újraelosztást. A kérdésre nem válaszolók újraelosztáshoz való viszonya átlagosan ugyanolyan, mint a magukat legalulra helyezőké. Ez a kérdés szorította ki az 1. modellből a kiadások szintjének folytonos változóját és az adóssággal való rendelkezés dummyját. Kézenfekvőnek tűnik, hogy azok, akiket adósság terhel, a ténylegesnél rosszabbnak érzik anyagi helyzetüket.

Összességében azt mondhatjuk, hogy az újraelosztáshoz való viszonyt nem annyira a tényleges anyagi helyzet, hanem inkább az anyagi ranglétrán elfoglalt pozíció nagy vonalakban történő megítélése befolyásolja. Attól függ tehát, hogy valaki legalulra, a legalsó szint fölé, de maximum a mediánt jelző ötödik szintre (ez a népesség közel 80 százaléka), vagy a medián fölé helyezi magát. Az a tény, hogy a társadalom jelentős többsége a középnél lejjebbre sorolja magát, lehet az egyik magyarázata az újraelosztás magas támogatottságának.

Várakozásainkkal ellentétben ugyanakkor a nagymértékű felfelé irányuló szubjektív mobilitást érzékelők *ceteris paribus* erőteljesen hívei a szegények javára történő újraelosztásnak. Ez a csoport egyébként jól érzékeli helyzetének változását, amennyiben 2002-re majdnem mindannyian a felső három jövedelmi decilisbe kerültek, tehát jómódú háztartásokról van szó, ugyanakkor szubjektív megítélésük szerint egyikük sincs a hatodik szintnél magasabban.

Azt tapasztaltuk tehát, hogy a szubjektív mobilitás magyarázó változóként való figyelembevétele ellenére a tényleges relatív mobilitást leíró változók a szubjektív változós modellekben is megtartották szignifikanciájukat, és hatásuk lényegében ugyanaz, mint a csak objektív változókat tartalmazó modellpárban volt. Meglepő módon tehát *a tényleges és a szubjektív mobilitás* – szignifikáns és részben egymástól független módon – *egyidejűleg hat az újraelosztás iránti igényre.* (A következő fejezetben részletesen megvizsgáljuk, hogy milyen tényezők magyarázzák a kétféle mobilitás közötti szisztematikus különbséget.)

Részben a múlt, részben a jelen megítélését tükrözi az étellel való általános elégedettség szintje. Az életükkel elégedetlenek az átlagnál inkább hívei az újraelosztásnak. A gaz-

dagok jövedelmének korlátozását tekintve, a nagyon és a kisebb mértékben elégedetlenek lényegében ugyanúgy vélekednek, ezért csoportjuk csak összevonva ad szignifikáns eredményt, a szegények támogatását illetően viszont a nagyon elégedetlenek és a többiek között van igazán nagy különbség. Feltételezésünk szerint az életük alakulásával elégedetlenek rossz érzelmei fejeződnek ki a gazdagokkal kapcsolatos véleményük megalkotásakor.

Azt, hogy a megkérdezettek milyen mértékben viselik el a bizonytalanságot, mennyire bíznak saját magukban, leginkább a munka elvesztéséhez kapcsolódó aggodalmak fejezik ki. Kérdésünk a következőképpen szült: „*Milyen mértékben foglalkoztatja az a kérdés, hogy Ön, vagy valaki más a családjában elveszti a munkáját?*” Mivel a kérdés nem csak a megkérdezettek saját személyére vonatkozott, ezért még a nyugdíjasoknak is több mint 60 százaléka érdemben válaszolt rá. A „*nem vonatkozik rá a kérdés, nem tudja*” választ adók aránya összességében nem egészen 20 százalék volt, az aktív keresővel rendelkező háztartásokon belül 6 százalék.

Mindkét típusú újraelosztás esetében egyértelműen megállapíthatjuk, hogy *minél inkább tart valaki a munka elvesztésétől, annál inkább pártolja az újraelosztást*. A két modell között érdemi eltérést csupán a „*nem vonatkozik rá a kérdés, nem tudja*” választ adók esetében tapasztalhatunk. A gazdagok jövedelmének korlátozását illetően ennek a csoportnak a véleménye nem különböztethető meg szignifikáns módon azoktól, akiket nagyon foglalkoztat saját vagy valamelyik családtagjuk munkájának elvesztése, együtt alkotják a modell referenciacsoportját. A szegények támogatása esetében csak a munka elvesztésétől nagyon tartók alkotják a referenciacsoportot, a „*nem vonatkozik rá a kérdés, nem tudja*” választ adók még a „*meglehetősen foglalkoztatja*” csoportnál is szignifikánsan kevésbé hívei az újraelosztásnak.

Mint korábban említettük, arra a kérdésre, hogy „*Milyen hatással lesz a magyarországi munkavállalók esélyeire hazánk csatlakozása az Európai Unióhoz?*”, közel egyharmad felelte azt, hogy „*nem tudom*”. Előzetes várakozásunk az volt, hogy azok, akik negatív hatásra számítanak, inkább lesznek hívei a gazdagok jövedelme korlátozásának, mint a többiek. Ezzel szemben azt tapasztalhatjuk, hogy szignifikáns eltérés azok között van, akik érdemi választ adtak, illetve akik nem tudtak válaszolni a kérdésre – ők a többieknél inkább hívei a gazdagok jövedelme korlátozásának. A lányos családok változójának figyelembevétele után – a korábban leírt okokból – a „*nem tudom*” csoportot leíró dummyváltozó már csak 10 százalékos szinten szignifikáns (ezért a táblázatban nem tüntettük fel), de a jelenség mindenképpen figyelemre méltó.

Hasonló a helyzet a gyermekek jövőjére vonatkozó várakozások esetében is (F10. táblázat). A „*nem tudom*” választ adó gyermekek az újraelosztáshoz való viszonyt illetően nem különböztethetők meg azoknak a nagyon kicsiny csoportjától, akik arra számítanak, hogy gyermekeik náluk sokkal rosszabbul fognak élni. Ők sokkal inkább hívei az újraelosztásnak, mint a többiek.

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy a közeli és a távolabbi jövőt illetően leginkább bizonytalanok – akiknek elképzelésük sincs arról, hogy mire számíthatnak – a leginkább csalódottak, *ceteris paribus* nekik a legnagyobbak a gazdagokkal szembeni ellenérzelmeik, és ők azok, akik gyermekeik sorsának jobbra fordulását elsősorban az állam segítségétől várják.

A jelent és a közeljövőt illető bizonytalanság és ennek a bizonytalanságnak az újraelosztással való szoros kapcsolata alapvetően a verseny okozta stressz által leginkább érintett területen, a munkaerő-piaci helyzet megítélésében mutatkozik meg. A fogyasztói piac alakulását, az ország helyzetének rövid távú alakulását firtató kérdések esetében nem találtunk ilyen jellegű összefüggéseket.

A háztartás pénzügyi helyzetének alakulásával kapcsolatos kérdésünk esetében (F8. táblázat) azt tapasztalhatjuk, hogy a gazdagok jövedelmének korlátozásával leginkább

azok értenek egyet, akik helyzetük jelentős romlására, valamint – meglepő módon – azok, akik helyzetük jelentős javulására számítanak. Ha azonban a kontrollváltozók köréből elhagyjuk a kulturális és szabadidős kiadásokat, akkor megszűnik a helyzetük jelentős javulására számítók esetében az újraelosztás viszonylagos támogatottsága. Feltételezhetjük tehát, hogy ebben az esetben a magas kulturális és szabadidős kiadásokkal – így vélhetően magas kulturális tőkével – rendelkezők egy csoportjának sajátos beállítódásáról, a gazdagok („újgazdagok”) iránti ellenszenvének megnyilvánulásáról van szó.

A jövőre vonatkozó kérdéseink közül az újraelosztáshoz való viszony szempontjából az bizonyult a legtermékenyebbnek, amely nem a külső körülmények alakulását, hanem a megkérdezett saját lehetőségeit vette konkrét módon számba. Annak megfelelően, hogy mit feleltek a „*Milyen esélyt lát arra, hogy háztartásuk jobb anyagi helyzetbe kerüljön?*” kérdésre (F7. táblázat), két csoportba soroltuk a válaszadókat. Az első csoportba azokat soroltuk, akik munkával, gyermekeik jövőjével összefüggő vagy más (általuk megadott) esélyt láttak. A másik csoportba azok kerültek, akik nem láttak esélyt a jobb anyagi helyzetbe kerülésre, az egészségi állapotuktól függően láttak esélyt, vagy nem tudtak választ adni.

Az első csoportba tartozókat röviden *aktív* csoportnak nevezzük, hiszen olyan esélyeket fogalmaztak meg, amelyek saját aktivitásuktól függenek, míg a második csoportba tartozókat tekinthetjük *passzív*oknak. Az aktívak kevésbé hívei a jövedelmek újraelosztásának, mint a passzívok, a második modell esetében azonban ez csak 10 százalékos szignifikanciaszint mellett mutatkozik meg. Egyértelműbbé válik azonban a helyzet akkor, ha az aktívokon belül csak a szegényebbeket nézzük. Az aktívok közül igazából az alacsony jövedelműek (az alsó két jövedelmi kvintilisbe tartozók) tekinthetők mindkét fajta újraelosztás ellenzőinek. *Ez a megállapításunk is alátámasztja a társadalmi felemelkedés (POUM) hipotézisét.*

Miért tér el a szubjektív mobilitás a tényleges relatív mobilitástól?

A 2. táblázatban bemutattuk, hogy – bár a mobilitás érzékelése alapvetően a relatív és nem az abszolút változásokat tükrözi – a relatív és a szubjektív mobilitás között is meglehetősen nagy a távolság. Mivel mindkét típusú mobilitásváltozó hatással van az újraelosztáshoz való viszonyra, érdemes megvizsgálni, hogy melyek a szubjektív mobilitás és a tényleges relatív mobilitás közötti különbséget meghatározó objektív tényezők. Az 5. táblázatban bemutatott eredmények azt bizonyítják, hogy nem véletlenszerű érzékelési tévedésről van szó, hanem társadalmi csoportok közötti szisztematikus eltérésekről. *Különböző helyzetű emberek ugyanolyan mértékű relatív elmozdulást különbözõnek látnak.*

A különbség modellezése során mind a szubjektív, mind a relatív mobilitás esetében a mobilitási kategóriákat 1-től 5-ig terjedő sorszámmal láttuk el, majd a kapott értékeket kivontuk egymásból. Ezt a különbséget neveztük el *mobilitási percepciók különbségnek*. A különbség magyarázó változóit ismét úgynevezett rendezett logit modell segítségével, háztartásszinten elemeztük. (Mint már említettük, a szubjektív mobilitás változója csak háztartási és nem személyi szinten áll rendelkezésünkre.) Magától értetődő, hogy ez a változó alapvetően függ maguktól a relatív mobilitási kategóriáktól. Például, ha egy háztartás a legmagasabb relatív mobilitási kategóriába tartozik, akkor a mobilitási percepciók különbség nem lehet pozitív. Ennek a hatásnak a kiszűrése érdekében a relatív mobilitás változóját technikai értelemben szintén magyarázó változóként használtuk a modellben (de az 5. táblázatban nem tüntettük fel).

Az eredmények bemutatása előtt egy értelmezési megjegyzést kell tennünk. Nem azt vizsgáljuk, hogy kik azok, akik jól, illetve kik azok, akik pontatlanul érzékelik mobilitá-

5. táblázat

A szubjektív és a relatív mobilitás közötti különbség becslése rendezett logit modellel
($N = 1895$, háztartási szint)

Megnevezés	Mobilitási percepciók különbségek
A háztartás a 2., 3. vagy 4. jövedelmi kvintilisbe tartozik 2002-ben	0,96 (0,18)**
A háztartás a 9. jövedelmi decilisbe tartozik 2002-ben	1,39 (0,25)**
A háztartás a 10. jövedelmi decilisbe tartozik 2002-ben	2,35 (0,27)**
A háztartásnak van marginális aktivitású tagja ^a	-1,04 (0,16)**
A háztartásban van pár (házaspár vagy élettársak)	0,49 (0,12)**
A háztartás kora ^b	-0,0605 (0,0250)*
A háztartás korának négyzete	0,0005 (0,0002)*
Nagyvárosi háztartás (Budapest vagy megyeszékhely)	-0,56 (0,13)**
Kulturális, művelődési, oktatási, szórakozási, üdülési kiadások hányada	4,28 (1,36)**
Pszeudo R^2	0,284

Megjegyzés: lásd a 2. és 3. táblázathoz fűzött jegyzeteket.

A modell függő változója: a háztartás szubjektív és relatív jövedelmi mobilitás kategória-sorszámainak különbsége. A kategóriákat illetően lásd a 2. táblázatot. A relatív mobilitási kategóriák dummyváltozóinak (technikai jellegű) sorait elhagytuk a táblázatból.

^a A háztartásnak van alkalmi munkából élő, vagy munkanélküli, vagy rokkantnyugdíjas, vagy segélyből élő tagja.

^b A nagykorú háztartástagok korának átlaga.

sukat. Az összehasonlítás mindig relatív. Ha tehát az egyszerűbb fogalmazás érdekében azt mondjuk, hogy valamely csoport túlbecsüli a mobilitását, akkor ebben az állításban nincs benne, hogy valóban jól érzékeli-e, pusztán annyit jelent, hogy ugyanakkora relatív elmozdulást nagyobbban érzékel, mint a többiek. Legfontosabb eredményeink a következők:

- A mobilitási percepciók különbség pozitív és szignifikáns kapcsolatban van a jövedelemszinttel. Minél alacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozik egy háztartás a célévben, annál kisebbnek érzi jövedelmi mobilitását.

- A szabadidős kiadások is pozitívan korrelálnak a mobilitási percepciók különbséggel. Azok a háztartások, amelyeknek nagyobb a szabadidős kiadási hányaduk, múltbeli mobilitásukat sokkal inkább túlbecsülik, és azok, akik a skála másik végén vannak, sokkal inkább alábecsülik azt. Fontos hangsúlyoznunk, hogy ez a hatás a jövedelemszint hatásának figyelembevétele mellett jelenik meg, tehát azonos jövedelmi kategóriába tartozó háztartások között is fennáll.

- A mobilitási percepciók különbség és a háztartás típusa közötti kapcsolatot elemezve, azt találjuk, hogy azok a háztartások, ahol házaspár él a háztartásban, sokkal kedvezőbben ítélik meg múltbeli mobilitásukat, mint a többiek.

- Ellentétes reakciót figyelhetünk meg azoknak a háztartásoknak az esetében, ahol marginális aktivitású személy él. Ezek a háztartások alábecsülik relatív jövedelmi mobilitásukat a többiekhez képest.

- A lakóhely típusát elemezve, azt találjuk, hogy a Budapesten és a nagyobb városokban élő háztartások sokkal inkább alábecsülik múltbeli mobilitásukat, mint a többiek.

– Várakozásunknak megfelelően, a kor görbéje a jól ismert U alakú görbe, ahol a minimum értéke 60 év körül van. A 60 év körüliek rosszabbnak ítélik meg múltbeli mobilitásukat, mind az idősebbekhez, mind a fiatalokhoz képest. A legfiatalabb háztartások a leginkább pozitívak relatív mobilitási pályájuk megítélésében.

A relatív és a szubjektív mobilitás közötti konzisztens különbség magyarázatot ad arra is, hogy mindkét mobilitásváltozó szignifikáns kapcsolatban áll az újraelosztás iránti igény változójával. *A mobilitási percepciók különbség elsősorban a társadalmi-gazdasági helyzet bizonytalanságával magyarázható.* Ez a bizonytalanságérzés mind a marginális aktivitásukat, mind a késő középkorú, nyugdíj előtt állókat jellemzi. Az is természetesen tűnik, hogy sokkal biztonságosabb olyan háztartásban élni, ahol házaspár is él, mint egyszülős családban vagy nem családi háztartásban. A nagyobb bizonytalanság a tényleges változások alulértékelését erősíti, valószínűleg részben azért, mert kétséges a pozitív változások stabilitása.

A választott referenciacsoportok szintén fontos szerepet játszanak a szubjektív mobilitás kialakulásában, hatásuk szintén előidézhetheti az anyagi pozíciókban bekövetkezett változások alábecslését. Ez a jelenség jól illusztrálható a nagyvárosokban élő háztartások esetével, valamint a különböző jövedelemszintek eltérő hatásával a mobilitási percepciók különbség magyarázatában.

*

A háztartásoknak az új versenyhelyezethez (munkanélküliség, növekvő jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek, bizonytalanság, stressz) való alkalmazkodását nem érthetjük meg az újraelosztással kapcsolatos vélemények megismerése nélkül. Közel másfél évtizeddel a rendszerváltás után az újraelosztás híveinek aránya meglepően magas, az újraelosztást egyértelműen elutasítók aránya pedig meglepően alacsony mind Magyarországon, mind a többi kelet-európai országban. Jelentős különbségeket találunk az újraelosztás két lehetséges formájához (gazdagok jövedelmét korlátozni és/vagy szegényeket támogatni) kapcsolódó preferenciákban is.

Minél képzetlenebb valaki, minél alacsonyabb az iskolai végzettsége, annál inkább támogatója az újraelosztásnak. A munkaerő-piaci pozíció alapvető szerepet játszik az újraelosztás iránti igény kialakulásában. A munkaerő-piaci verseny vesztesei az államtól várják helyzetük javulását, de nincs bennük a többieknél nagyobb ellenérzés a gazdagok iránt. A vállalkozók és a vezető állásúak – kiadási szintjüktől függetlenül – kevésbé értenek egyet a gazdagok jövedelmének korlátozásával, mint a többiek, a szegények számára történő újraelosztás szempontjából viszont nem különböznek az átlagtól. Az iskolai végzettség és a nagyobb rekreációs kiadások alacsonyabb újraelosztás iránti igényt jeleznek mindkét irányban. Mindezek az összefüggések függetlenek a jövedelmi helyzettől.

Az újraelosztás iránti igényt sajátos módon befolyásolja a családstruktúra. A csak leánygyermeket nevelő családoknak a gazdagok jövedelme korlátozására vonatkozó igénye szignifikánsan kisebb, mint a többieknek. Értelmezésünk szerint ez a jelenség a tradicionális, férfiközpontú magyar társadalomban a fiatal lányok felfelé irányuló mobilitásra való törekvésével és lehetőségeivel – a társadalmi felemelkedés hipotézisének egy sajátos típusával – van összefüggésben. Ezek a változási igények azonban a fiúgyermekes családokban kevésbé juthatnak kifejezésre.

A szegények javára történő újraelosztás iránti igény nincs szignifikáns kapcsolatban sem a jövedelemmel, sem a kiadással. A nagyobb háztartási kiadás negatív kapcsolatban van a gazdagok jövedelmének korlátozása iránti igénnyel. A jövedelmi és vagyoni pozíciók szubjektív változóinak bevezetése után kimutatható, hogy az újraelosztáshoz való

viszonyt nem annyira a tényleges jövedelmi és anyagi helyzet, hanem inkább az anyagi ranglétrán elfoglalt pozíció észlelése és szubjektív megítélése befolyásolja. 2002-ben a magyar társadalom jelentős többsége a középnél lejjebb sorolta magát, ami az újraelosztás igen magas támogatottságának egyik magyarázata lehet.

A jövedelmek újraelosztása iránti igényt meghatározó tényezők között fontos szerepet játszik a jövedelmi mobilitás. A háztartások és az egyes emberek jövedelmi pozícióik változását általában nem a tényleges jövedelmi szintjük, hanem relatív helyzetük változása alapján ítélik meg. Tanulmányunkban ezért elsősorban a relatív jövedelmi mobilitás objektív és szubjektív mutatóinak az újraelosztás iránti igényre gyakorolt hatását elemeztük a 2000–2002-es időszakban, amikor rendkívül magas volt a reáljövedelmek növekedési üteme.

A tényleges relatív és a szubjektív mobilitás összehasonlításakor azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezettek többsége kisebbnek érzi anyagi helyzete javulását (vagy nagyobbaknak romlását), mint amit a tényleges reáljövedelem-változás mutat. Az emberek egy része nem észleli, vagy nem észleli helyesen a saját felfelé mutató jövedelmi mobilitását.

Mind a tényleges, mind a szubjektív mobilitás hatással van a szegények javára történő redistribúció iránti igényre. Várakozásainkkal ellentétben a nagymértékű felfelé irányuló mobilitást érzékelők hívei a szegények irányába történő újraelosztásnak. Viszont hipotézisünknek megfelelően a lefelé irányuló mobilitás mindkét irányban növeli az újraelosztás iránti igényt. A szubjektív és az objektív relatív mobilitás közötti szisztematikus különbség jelentős részben a bizonytalansággal magyarázható. Akik az elért javulást bizonytalannak, átmenetinek vélik, azok a mértékét is kisebbnek gondolják a többiekhez képest. Ez a fajta bizonytalanság leginkább a marginális aktivitási csoportok háztartásait, valamint a késő középkorú, nyugdíj előtt álló és az egyszülős háztartásokat jellemzi. A referenciacsoportok kiválasztása szintén az anyagi pozíciókban bekövetkezett valóságos változások alábecsléséhez vezethetnek.

A munkaerőpiacra kapcsolatos várakozások meghatározó szerepet töltenek be az újraelosztásra vonatkozó igény kialakulásában. Egyértelműen megállapíthatjuk, hogy minél inkább tart valaki munkájának elvesztésétől, annál inkább pártolja az újraelosztást, a bizonytalansággal kapcsolatos rossz érzések elsősorban a munkanélküliségtől való féltelmem miatt keletkeznek.

A tényadatok ellenére a mintában szereplő válaszadók többsége úgy érzékelte, hogy az 1990-es évek közepétől a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek jelentősen növekedtek Magyarországon. Az egyenlőtlenségek érzékelése és az újraelosztásra vonatkozó kérdéseink közötti kapcsolat szignifikáns: minél nagyobbak érzékeli valaki a jövedelmi és vagyoni különbségek növekedését az elmúlt időszakban, annál nagyobb valószínűséggel híve az újraelosztásnak.

Részben a múlt, részben a jelen megítélését tükrözi az általános elégedettséget szintje. Az életükkel elégedetlenek az átlagnál sokkal inkább újraelosztás-pártiak. A jellennel és a jövővel kapcsolatban leginkább bizonytalanok a leginkább csalódottak, egyben a gazdagokkal szembeni ellenérzések is náluk a legerősebbek, és szintén ők azok, akik gyermekeik sorsának jobbrafordulását elsősorban az államtól várják.

Eredményeinket összefoglalva, tehát azt találtuk, hogy mind az objektív, mind a szubjektív feltételek befolyásolják az újraelosztás iránti igény kialakulását. A jövedelmi és munkaerő-piaci kockázatok és bizonytalanság alapvető forrásai az újraelosztási igény létrejöttének. A bizonytalanság még a felfelé mobil emberek újraelosztás iránti igényét is növeli, hiszen az újraelosztás egyfajta biztosítást jelent a jövőbeli jövedelmi kockázatokkal szemben.

A szubjektív változók – a múltbeli személyes tapasztalatok és a jövőre vonatkozó várakozások – markánsan erős hatást gyakorolnak a redistribúciós igény formálódására.

Még a felfelé mobil emberek is újraelosztás-pártiak, ha várakozásuk az, hogy jövőbeli jövedelmük és jólétük csökkenni fog. A társadalmi felemelkedés hipotézisének megfelelően mi is negatív kapcsolatot találtunk a generációk közötti mobilitással kapcsolatos várakozások és az újraelosztásra vonatkozó igény között.

Azok az emberek, akik az egyenlőtlenségek növekedését érzékelik, ezt a folyamatot a kockázatok növekedéseként élik meg, és újraelosztás iránti igényüket azért növelik, hogy elkerüljék a növekvő bizonytalanságot. Gazdaságpolitikai következtetésünk mindezek alapján az, hogy az újraelosztás iránti igény csökkentése elsősorban a munkaerő-piaci bizonytalanság csökkentésével, valamint a képzettség, műveltség emelésével érhető el. A jövedelmek közvetlen újraelosztása lényegében nem csökkenti az újraelosztás iránti igényt.

Hivatkozások

- ALESINA, A. F.–ANGELETOS, G. [2005]: Fairness and Redistribution. *American Economic Review*, Vol. 95. No. 4. 960–980. o.
- ALESINA, A. F.–DI TELLA, R.–MACCULLOCH, R. [2004]: Inequality and Happiness: Are Europeans and Americans Different? *Journal of Public Economics*, Vol. 88. No. 9–10. 2009–2042. o.
- ALESINA, A. F.–LA FERRARA, E. [2005]: Preferences for Redistribution in the Land of Opportunities. *Journal of Public Economics*, Vol. 89. No. 5. 897–931. o.
- ALESINA, A. F.–FUCHS-SCHUNDELN, N. [2005]: Good bye Lenin (or not?): The Effect of Communism on People's Preferences. Harvard Institute of Economic Research Discussion Paper No. 2076. 37 o.
- ANDORKA RUDOLF [1999]: Dissatisfaction and Alineation. Megjelent: *Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Rose, R.–Vukovich György (szerk.) [1999]: A Society Transformed: Hungary in Time-Space Perspective*. Central European University Press, Budapest.
- ANDORKA RUDOLF–KOLOSI TAMÁS–VUKOVICH GYÖRGY (szerk.) [1996]: Társadalmi riport 1996. Tárki, Budapest.
- BENABOU, R.–OK, E. A. [2001a]: Social Mobility and the Demand for Redistribution: The POUM Hypothesis. *The Quarterly Journal of Economics*, május, 447–487. o.
- BENABOU, R.–OK, E. A. [2001b]: Mobility as Progressivity: Ranking Income Processes According to Equality of Opportunity. NBER Working Paper No. W8431, 29. o.
- BENABOU, R.–TIROL, J. A. [2005]: Belief in a Just World and Redistributive Politics. CEPR Discussion Paper No. 4952. március, 40. o.
- BLANCHFLOWER, D. G. [2001]: Unemployment, Well-being, and Wage Curves in Eastern and Central Europe. *Journal of the Japanese and International Economies*, 15, 364–402. o.
- BLANCHFLOWER, D. G.–OSWALD, A. J. [2004]: Well-being Over Time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88, 1359–1386. o.
- BLANCHFLOWER, D. G.–OSWALD, A. J. [2005]: Happiness an the Human Development Index: The Paradox of Australia. IZA Discussion Paper, No. 1601, 22. o.
- BOERI, T. –BRANDOLINI, A. [2005]: The Age of Discontent: Italian Households at the Beginning of the Decade. IZA Discussion Paper No. 1530, 45. o.
- CLARK, A. E.–OSWALD, A. J. [1994]: Unhappiness and Unemployment. *The Economic Journal*, 104, 424, 648–659. o.
- CLARK, A. E.–ETILÉ, F.–OSTEL-VINAY, F.–SENIK, C.–VAN DER STRATEN, K. [2005]: Heterogeneity in Reported Well-being. Evidence from Twelve European Countries. *The Economic Journal*, 115, C118–C132(1). 502. o.
- CUSACK, T. R.–IVERSEN, T.–REHM, P. [2005]: Risk at Work: The Demand and Supply Sides of Government Redistribution. Social Science Research Center, Berlin, WZB–Markets and Political economy Working Papers, augusztus, 1–53. o.
- CSONTOS LÁSZLÓ [1995]: Fiskális illúziók, döntésmélet és az államháztartási rendszer reformja. *Közgazdasági Szemle*, 12. sz. 1118–1135. o.
- CSONTOS LÁSZLÓ–KORNAI JÁNOS–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [1996]: Adótudatosság és fiskális illúziók. Megjelent: *Andorka–Kolosi–Vukovich (szerk.) [1996]* 238–271. o.

- CSONTOS LÁSZLÓ–KORNAI JÁNOS–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [1998]: Tax Awareness and the Reform of the Welfare State: Hungarian Survey Results. *Economics of Transition*, 6. 287–312. o.
- CSONTOS LÁSZLÓ–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [1998]: Fiskális csapdák és államháztartási reform az átmeneti gazdaságban. Megjelent: *Gács János–Köllő János* (szerk.): A „túlzott központosítástól” az átmenet stratégiájáig. Tanulmányok Kornai Jánosnak. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 367–384. o.
- FERGE ZSUZSA [1994]: Szabadság és biztonság. *Esély*, 5. sz. 3–24. o.
- FONG, C. M. [2001]: Social Preferences, Self-Interest, and the Demand for Redistribution. *Journal of Public Economics*, Vol. 82. No. 2. 225–246. o.
- FONG, C. M. [2005]: Prospective Mobility, Fairness, and the Demand for Redistribution. Department of Social and Decision Sciences, Carnegie Mellon University, Pittsburgh, január, 37 o.
- FONG, C. M.–BOWLES, S.–GINTIS, H. [2005]: Behavioural Motives for Income redistribution, *The Australian Economic Review*, Vol. 38. No. 3. 285–297. o.
- FRIJTERS, P.–HAISKEN-DENEW, J. P.–SHIELDS, M. A. [2004]: Money Does Matter! Evidence from Increasing Real Income and Life Satisfaction in East German Following Reunification. *American Economic Review*, Vol. 94. No. 3. 730–740. o.
- GÁCS JÁNOS–KÖLLŐ JÁNOS (szerk.) [1998]: A „túlzott központosítástól” az átmenet stratégiájáig. Tanulmányok Kornai Jánosnak. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 503. o.
- GRAHAM, C.–PETTINATO, S. [2002a]: Frustrated Achievers: Winners, Losers and Subjective Well-being in New Market Economies. *The Journal of Development Studies*, 38, 4, 100–140. o.
- GRAHAM, C.–PETTINATO, S. [2002b]: Happiness and Hardship. Brookings Institution Press, Washington, D.C., 174 o.
- HIRSCHMAN, A. O. [1973]: The Changing Tolerance for Income Inequality in the Course of Economic Development. (Függelék: *Rothschild, M.*) *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 87. No. 4. 544–566. o.
- KAPITÁNY ZSUZSA–MOLNÁR GYÖRGY [2002]: Egyenlőtlenség és mobilitás a magyar háztartások jövedelmében, kiadásaiban és tartós fogyasztási cikkeinek állományában. *Közgazdasági Szemle*, 12. sz. 1015–1041. o.
- KAPITÁNY ZSUZSA–MOLNÁR GYÖRGY [2004]: Inequality and Income Mobility in Hungary, 1993–1998, *Europe-Asia Studies*, Vol. 56. No. 8. 1109–1129. o.
- KAPITÁNY ZSUZSA–MOLNÁR GYÖRGY [2005]: A magyar háztartások jövedelmi és fogyasztási mobilitása az ezredfordulón. Megjelent: *Kapitány–Molnár–Virág* [2005] 9–69. o. http://econ.core.hu/doc/KTI_books/ktik2_kapitany_molnar.pdf.
- KAPITÁNY ZSUZSA–MOLNÁR GYÖRGY–VIRÁG ILDIKÓ [2005]: Háztartások a tudás- és munkapiacra. MTA Közgazdaságtudományi Intézet KTI Könyvek, Budapest, 151 o.
- KOLOS TAMÁS–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY–VUKOVICH GYÖRGY (szerk.) [2000]: Társadalmi riport 2000. Tárki, Budapest, 260–298. o.
- KOLOS TAMÁS–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY–VUKOVICH GYÖRGY (szerk.) [2002]: Társadalmi R riport 2002. Tárki, Budapest, 424. o.
- KOLOS TAMÁS–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY–VUKOVICH GYÖRGY (szerk.) [2004]: Társadalmi riport 2002. Tárki, Budapest, 504. o.
- KORNAI JÁNOS [1993]: A szocialista rendszer. HVG Kiadói Rt., Budapest, 670 o.
- LELKES ORSOLYA [2003]: A pénz boldogít? A jövedelem és hasznosság kapcsolatának empirikus elemzése. *Közgazdasági Szemle*, 5. sz. 383–405. o.
- LELKES ORSOLYA [2006a]: Tasting Freedom: Happiness, Religion and Economic Transition. *Journal of Economic Behaviour and Organization*, 59. 173–194. o.
- LELKES ORSOLYA [2006b]: Knowing What is Good for You. Empirical analysis of personal preferences and the „objective good”. *The Journal of Socio-Economics*, 35. 285–307. o.
- LUTTNER, E. F. P. [2001]: Group Loyalty and the Taste for Redistribution. *Journal of Political Economy*, Vol. 109. No. 3. 500–528. o.
- LUTTNER, E. F. P. [2005]: Neighbours as Negatives: Relative Earnings and Well-being. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 120. No. 3. 963–1002. o.
- LÜBKER, M. [2006]: Inequality and the Demand for Redistribution: Are the Assumptions of the New Growth Theory Valid? *Socio-Economic Review*, Vol. 4. No. 2. 1–34. o.
- MILANOVIC, B. [2005]: The Media-Voter Hypothesis, Income Inequality, and Income Redistribution: An Empirical Test with the Required Data. *European Journal of Political Economy*, 16. 367–410. o.

- MOLNÁR GYÖRGY [2005]: Az adatállomány és a rotációs panel. Megjelent: *Kapitány–Molnár–Virág* [2005] 141–147. o.
- MOLNÁR GYÖRGY–KAPITÁNY ZSUZSA [2006a]: Mobility, Uncertainty and Demand for Redistribution in Hungary. Institute of Economics, Discussion Paper Series, MTDP-2006/8. Budapest, 37. o.
- MOLNÁR GYÖRGY–KAPITÁNY ZSUZSA [2006b]: Mobilitás, bizonytalanság és szubjektív jóllét Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 10. sz. 845–872. o.
- OSWALD, A. J.–POWDTHAVEE, N. [2006]: Daughters and Left-Wing Voting. IZA Discussion Paper No. 2103, Bonn, 1–45. o.
- OHTAKE, F.–TOMIOKA, J. [2004]: Who Supports Redistribution? *Japanese Economic Review*, Vol. 55. No. 4. december, 333–354. o.
- RAVALLION, M.–LOKSHIN, M. [2000]: Who Wants to Redistribute? Russia's Tunnel Effect in the 1990s. *Journal of Public Economics*, Vol. 76. No. 1. 87–104. o.
- RAVALLION, M.–LOKSHIN, M. [2001]: Identifying Welfare Effects from Subjective Questions. *Economica*, 68. 335–357. o.
- REHM, P. [2005]: Citizen Support for the Welfare State: Determinants of Preferences for Income Redistribution. WZB Markets and Political Economy Working Paper, No. SP II 2005-02. 1–37. o. <http://ssrn.com/abstract=670761>.
- RÓBERT PÉTER–NAGY ILDIKÓ [1998]: Újraelosztó állam vagy öngondoskodó polgár? Tárki Társadalmpolitikai tanulmányok, 8. 1–50. o.
- RÓBERT, PÉTER [1999]: Perceived Mobility and Attitudes Toward Getting Ahead: An East-West Comparison. Megjelent: *Tos–Mohler–Malnar* (szerk.) [1999] 111–140. o.
- RÓBERT PÉTER [2000]: Társadalmi mobilitás a tények és vélemények tükrében. Válogatott tanulmányok. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest, 1–344. o.
- SÁGI MATILD [1999]: Perception and Legitimization of Income Inequalities in 17 Countries. Megjelent: *Tos–Mohler–Malnar* (szerk.) [1999] 141–170. o.
- SÁGI MATILD [2000]: Az anyagi helyzettel való elégedettség és a vonatkoztatási csoportok. Megjelent: *Kolosi–Tóth–Vukovich* (szerk.) [2000] 260–298. o.
- SÁGI MATILD [2002]: Elégedettség, jövedelmi feszültség. Megjelent: *Kolosi–Tóth–Vukovich* (szerk.) [2002] 75–94. o.
- SÁGI MATILD [2006]: A lakossági elégedettség alakulása. Megjelent: *Szivós–Tóth* (szerk.) [2006] 149–162. o.
- SENIK, C. [2005]: Income Distribution and Well-being: What Can We Learn from Subjective Data? *Journal of Economic Surveys*, 19, 1, 43–63. o.
- SENIK, C. [2006]: Ambition and Jealousy: Income Interactions in the „Old” Europe versus the „New” Europe and the United States. IZA Discussion Paper No. 2083, 40. o.
- SPÉDER ZSOLT–KAPITÁNY BALÁZS [2002]: A magyar lakosság elégedettségének meghatározó tényezői nemzetközi összehasonlításban. Megjelent: *Kolosi–Tóth–Vukovich* (szerk.) [2002] 162–172. o.
- SPÉDER ZSOLT–HABICH, R.–KAPITÁNY BALÁZS [2002]: Understanding Satisfaction after the Post-Socialist Transformation. Demographic Research Institute, Budapest, 1–14. o.
- SPÉDER ZSOLT [2005]: Az európai családformák változatossága. Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón. Századvég, 3. sz. 1–47. o.
- SZIVÓS PÉTER–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.) [2004]: Stabilizálódó társadalomszerkezet. Tárki Monitor-jelentések 2003. Tárki, Budapest, 167. o.
- TOS, N.–MOHLER, P. PH.–MALNAR, B. (szerk.) [1999]: Modern Society and Values. A Comparative Analysis Based on ISSP Project. University of Ljubljana–ZUMA, Ljubljana–Mannheim, 387. o.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [2003]: Jövedelemegyenlőtlenségek – tényleg növekszenek, vagy csak úgy látjuk? *Közgazdasági Szemle*, 3. sz. 209–234. o.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [2005]: Jövedelemeloszlás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig. Századvég Kiadó – Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Budapest, 2005, 1–334. o.
- TÓTH, I. GY. [2006]: Tolerance for Inequalities in Measured and Perceived Income Distribution: Tunnel Effect, Reference Group Shifts and Skill Biased Transition in Hungary, 1987–2005. Paper submitted to the 29th IARIW General Conference, Joensuu, Finland, augusztus 20–26. 1–48. o.
- WINKELMANN, L.–WINKELMANN, R. [1998]: Why Are the Unemployed so Unhappy? *Economica*, 65, 257, 1–15. o.

Függelék

A KSH 2002. évi háztartási költségvetési felvételéhez csatolt kiegészítő kérdőívnek a cikkben közvetlenül felhasznált kérdései és a válaszok megoszlása (kérdés időpontja: 2003. március; $N = 3540$; válaszadók kora ≥ 18 év).

F1. táblázat

Egyetért-e azzal, hogy az államnak korlátoznia kellene a gazdagok jövedelmét?

Válasz	Megkérdezettek százalékaránya
Alapvetően nem ért egyet	6
Inkább nem ért egyet	13
Inkább egyetért	27
Lényegében egyetért	45
Nem tudja, nem válaszol	9
Összesen	100

F2. táblázat

Egyetért-e azzal, hogy az államnak nagyobb jövedelmet kellene a szegényeknek juttatnia?

Válasz	Megkérdezettek százalékaránya
Alapvetően nem ért egyet	3
Inkább nem ért egyet	6
Inkább egyetért	28
Lényegében egyetért	58
Nem tudja, nem válaszol	5
Összesen	100

F3. táblázat

Ön szerint hogyan változtak a jövedelmi és vagyoni különbségek Magyarországon a kilencvenes évek közepe óta?

Válasz	Megkérdezettek százalékaránya
Nagy mértékben nőttek	54
Nőttek	30
Kis mértékben nőttek	6
Lényegében nem változtak	4
Kismértékben csökkentek	1
Csökkentek	1
Nagymértékben csökkentek	0
Nem tudja, nem válaszol	4
Összesen	100

F4. táblázat

Melyik szintre helyezné a háztartását egy kilencfokú skálán, ahol legalul, az első szinten vannak a legszegényebbek és legfelül, a kilencedik szinten a leggazdagabbak?

A skála foka	Megkérdezettek százalékaránya
1.	4
2.	7
3.	19
4.	27
5.	26
6.	10
7.	4
8.	0
9.	0
Nem tudja, nem válaszol	3
Összesen	100

F5. táblázat

Mindent egybevetve, jelenleg mennyire elégedett vagy elégedetlen élete alakulásával?

Válasz	Megkérdezettek százalékaránya
Nagyon elégedetlen	15
Kissé elégedetlen	22
Elégedett is, meg nem is	39
Meglehetősen elégedett	21
Nagyon elégedett	2
Nem tudja, nem válaszol	1
Összesen	100

F6. táblázat

Milyen mértékben foglalkoztatja az a kérdés, hogy Ön vagy valaki más a családjában elveszti a munkáját?

Válasz	Megkérdezettek százalékaránya
Nagyon foglalkoztatja	32
Meglehetősen foglalkoztatja	22
Kicsit foglalkoztatja	18
Egyáltalán nem foglalkoztatja	9
Nem vonatkozik rá a kérdés, nem tudja, nem válaszol	19
Összesen	100

F7. táblázat

Milyen esélyt lát arra, hogy háztartásuk jobb anyagi helyzetbe kerüljön?

Válasz	Megkérdezettek százalékaránya
Semmilyet	29
Munkával összefüggő	43
Egészségi állapottal összefüggő	13
Gyermek(ek) jövőjével összefüggő	8
Egyéb, éspedig ...	3
Nem tudja, nem válaszol	4
Összesen	100

F8. táblázat

Mire számít, hogyan változik háztartása anyagi helyzete a következő három évben?

Válasz	Megkérdezettek százalékaránya
Jelentősen romlik	6
Kissé romlik	16
Nem változik	21
Kissé javul	32
Jelentősen javul	5
Nem tudja, nem válaszol	20
Összesen	100

F9. táblázat

Mit gondol, hazánk csatlakozása az Európai Unióhoz milyen hatással lesz a magyarországi munkavállalók esélyeire?

Válasz	Megkérdezettek százalékaránya
Rossz hatással lesz	12
Nem lesz rá érdemi hatással	18
Jó hatással lesz	31
Nem tudja, nem válaszol	29
Összesen	100

F10. táblázat

Várakozásai szerint gyermeke(i) hogyan fog(nak) élni a jövőben Önhöz képest?
($N = 2288$, gyermekes válaszadók)

Válasz	Megkérdezettek százalékaránya
Sokkal rosszabbul	1
Roszzabbul	7
Lényegében ugyanúgy	26
Jobban	47
Sokkal jobban	6
Nem tudja, nem válaszol	13
Összesen	100

F11. táblázat

Hogyan változott háztartása anyagi helyzete az elmúlt három évben? ($N = 1903$)

Válasz	Háztartások százalékaránya
Jelentősen romlott	13
Enyhén romlott	27
Nem változott	43
Enyhén javult	15
Jelentősen javult	1
Nem tudja, nem válaszol	1
Összesen	100

Megjegyzés: a KSH 2002. évi háztartási költségvetési felvételének alapkérdőívében kérdezve, válasz háztartásonként és nem személyenként.